



THAMMASAT
UNIVERSITY



หอสมุดปรีดี พนมยงค์

หายาทมอบให้เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่

ศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม ม.ป.ช.,ม.ว.ม.,ท.จ.ว.
และ

คุณหญิงบรรเลง ชัยนาม ต.จ.,ต.ม.

ธรรมศาสตรบัณฑิตหญิงคนแรก

ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (๒๔๗๘)

าพณฯ ดร.สุกศิลป์ ชัยนาม เอกอัครราชทูตประจำกระทรวงการต่างประเทศ
บริจาคเงินจัดทำสติกเกอร์



ประชุมพระราชปฐนา ภาคที่ ๕
เป็นพระราชปฐนาในรัชกาลที่ ๔ กับรัชกาลที่ ๕

พิมพ์ครั้งที่ ๒

หลวงนฤเทศ์สัณเฑรรณ พิมพ์ในงานศพ

นายราชาอัศว (ดี คณางกูร)

และนางราชาอัศว (เพ็ง คณางกูร)

ปีออก พ.ศ. ๒๔๗๕

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร



ก

BQ

7212

1/4

ค.1-5

ก.1

สำนักหอสมุด

ค่านำ

หัตถวงนฤเทศักดิ์นหกรรม (พงศ์ คณางกูร) จะทำการปลงศพ
 ดันองคุณ นายราชาอัศว (ตี คณางกูร) และนางราชาอัศว (เพ็ง
 คณางกูร) ผู้เป็นบิดาและมารดา แจ้งความมายังราชบัณฑิตยสภา ขอ
 อนุญาตพิมพ์หนังสือ “ ประชุมพระราชปฤจฉา ภาคที่ ๕ ” เพื่อแจกในงาน
 นนออกครั้ง ๑ กรรมการเห็นว่าหนังสือเรื่องนพิมพ์ครั้งแรกได้ ๑๐ ปี
 หาดระบับยากอยู่แล้ว จึงอนุญาตให้พิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ ในสมุดเล่มนี้

เรื่องพระราชปฐมาทพพ ในภาคเป็นอย่างไร ดมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์คำอธิบายไว้
เมื่อพิมพ์ครั้งแรก ดังได้เคยพิมพ์ ไว้หน้าเรื่องพระราชปฐมาเดิมแล้ว
อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้เจ้าภาพได้จัดประวัติสังเขปของผู้ประ
ดังมาขอให้ พิมพ์ ไว้เป็นที่ระลึกด้วย จึงให้ พิมพ์ ไว้ต่อค่านานไป

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕



นายราชาอัศว (ตี คณากร)

ประวัติ นายราชาอัศว์

นายราชาอัศว์ (ตี คณางกร) เกิดในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๐๒ เป็นบุตรจันกก มารดาชื่อน้อย เมื่อเจริญวัยได้ศึกษาหนังสือไทยตามลัทธินิยม เมื่ออุปสมบทและลาสิกขาแล้วได้ทำงานสมัครกับเพ็งบุตรีที่ ๕ ของหลวงภักดีณรงค์ (แสง) และนางภักดีณรงค์ (ทับทิม) แล้วเข้ารับราชการฝ่ายพระราชวังบวร ได้เป็นทันนายราชาอัศว์ นายเวร เมื่อกรมพระราชวังบวร บวรวิไชยชาญทิวงคตใน พ.ศ. ๒๔๒๘ เข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวรลงมาสมทบอยู่ในวังหลวง นายราชาอัศว์ก็ลงมารับราชการอยู่ทางวังหลวง แต่ไปรับราชการอยู่ในหอรัษฎากรพิพัฒน์ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ รับราชการอยู่ในตำแหน่งประมาณปี ๑ ก็ได้ออกจากราชการ

นายราชาอัศว์เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา พอใจในทานการบริจาค ตามโอกาสตามลัทธิ และบำเพ็ญอาจิณกุศลอยู่อย่างหนึ่ง คือตักบาตรเป็นนิตย์ จนชราลงตักบาตรไม่ได้ด้วยตนเอง ก็ยังให้ผู้อื่นแทน ตอดจนถึงขอส่วนแห่งชีวิต

นายราชาอัศว์ป่วยเป็นโรคชรากระเสาะกระแสะมาประมาณ ๕ ปี ๖ ปี แพทย์ได้เขี่ยยวารักษาคอดตมา อาการมิแต่ทรงกับทรุด ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ คำนวณอายุได้ ๗๑ ปี

ประวัตินางราชอัครี

นางราชอัครี (เพ็ง คณางกูร) เกิดปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็น
บุตรหลวงภักดีณรงค์ (แสง บุญดังแสง) นางภักดีณรงค์ (ทับทิม
บุญดังแสง) เป็นมารดา ได้ทำงานสมัครกับนายราชอัครี (ดี คณางกูร)
มีบุตรชายด้วยกันคน ๑ คือหลวงนฤเทศดิ้นहरम् (พงศ์ คณางกูร)

นางราชอัครีเป็นผู้มีอัธยาศัยไมตรีจิตต์ มีความโอบอ้อมอารี
แก่วงศ์คณาญาติตลอดจนเพื่อนบ้าน เป็นที่เคารพนับถือแห่งญาติมิตร
โดยมาก ทั้งเป็นผู้มีจิตต์เลื่อมใสในพุทธศาสนา พอใจในการบำเพ็ญ
ทานรักษาศีลเป็นเนืองนิตย์ นางราชอัครีป่วยเป็นโรคกระเด้ากระเด้า
มาประมาณปี ๑ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔
คำนวณอายุได้ ๖๓ ปี

อธิบายประเพณีมีพระราชปจณา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงพระนิพนธ์

ประเพณีมีพระราชปจณา คือ ที่พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งถามข้ออัชฌาณกรรมซึ่งทรงสงสัย ให้พระราชอาคันตุกะบางรูป หรือประชุมกันถวายวิสัชนา เขาใจว่าจะมีมาแต่โบราณทีเดียว ส่วนประเทศอื่นยังมิได้พบหนังสือพระราชปจณา นอกจากความที่ปรากฏในพระสูตร ว่ามีพระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ไปทอดถามข้ออัชฌาณกรรมแก่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กับหนังสือเรื่องมิลินทปัญหาซึ่งปรากฏว่า พระเจ้านันททททรงซักไซ้พระนาคเสนด้วยข้ออัชฌาณกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างวิจิตรพิสดาร ว่าในลัทธิสยามประเทศนี้ ประเพณีมีพระราชปจณามีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีหนังสือพระราชปจณาและข้อความที่พระสงฆ์ถวายวิสัชนาปรากฏอยู่หลายเรื่อง มาถึงชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ปรากฏว่ามีพระราชปจณาเมื่อรัชกาลที่ ๑ มากกว่ารัชกาลอื่น ๆ แต่ที่หอพระสมุด ฯ รวบรวมฉบับได้ถึง ๓๘ เรื่อง

เหตุที่มีพระราชปจณาเมื่อรัชกาลที่ ๑ มากกว่ารัชกาลอื่น ๆ นั้น เขาใจว่าเป็นเพราะเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าซ้าศึก พระไตรปิฎกและสงฆ์มณฑลเป็นอันตรายไปเสียมาก ในครั้งกรุงธนบุรีต้องเสาะแสวงพระไตรปิฎกและพระภิกษุซึ่งทรงธรรมวินัยแต่หัวเมืองใหญ่น้อย มา

รวบรวมเป็นหลักในฝ่ายพระพุทธจักรชั้นใหม่ หนึ่งคือพระไตรปิฎกที่ดี
 ความรอบรู้พระธรรมวินัยของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นพระราชาคณะชั้นชั้นใหม่
 ก็ด้อยบกพร่องอยู่มาก ชำมาเกิดจลาจลขึ้นในสังคมมณฑล เมื่อชนปถาย
 ดมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 จึงต้องทรงชวนช่วยทำนุบำรุงพระพุทธจักร
 ซึ่งเศร้าหมองด้วยเหตุดังกล่าวมา ในส่วนคัมภีร์พระธรรมวินัยทรงพยายาม
 ทำสังคายนา และสร้างพระไตรปิฎกขึ้นทั้งฉบับหลวง และพระราชนาน
 อนุญาติให้ลอกคัดไปไว้สำหรับพระภิกษุสงฆ์เล่าเรียนในพระอารามทั้งปวงอีก
 หลายนฉบับ คงเกิดแต่มีพระราชประสงค์จะให้พระราชาคณะเอาใจใส่
 ตรวจตราพระไตรปิฎกให้มีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย จึงได้มีพระ
 ราชปจฉาในข้ออัคถรรพต่าง ๆ ให้พระราชาคณะถวายวิสัชนา เพราะการ
 ที่จะถวายวิสัชนาจำต้องค้นหาหลักเป็นที่ยืนยันในคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งรวบรวมอยู่
 ในพระไตรปิฎก และจำต้องเอาใจใส่อ่านพระไตรปิฎกจึงจะถวายวิสัชนา
 ได้สะดวก ถ้าไม่มีพระราชปจฉา พระราชาคณะก็จะอ่านพระไตรปิฎก
 น้อยลง จึงได้มีพระราชปจฉาบ่อย ๆ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลหลัง ๆ ก็ทรงประพจน์ตามแบบอย่าง
 ครั้นรัชกาลที่ ๑ ต่อมา แต่หนึ่งคือพระราชปจฉาฉบับกระจัดกระจายทราบ
 จำนวนไม่ได้แน่ว่าจะมีในรัชกาลไหนเท่าใด หอพระสมุดฯ มีแต่ฉบับ
 ซึ่งรวบรวมหาได้มาแต่ที่ต่าง ๆ พระราชปจฉาครั้งรัชกาลที่ ๒ ยังไม่พบ
 ฉบับเลย แต่พระราชปจฉาครั้งรัชกาลที่ ๓ พบ ๑๐ เรื่อง พระราชปจฉา
 ครั้งรัชกาลที่ ๔ พบแต่ตัวพระราชปจฉาเรื่อง ๑ แต่หาพบวิสัชนาไม่

เข้าใจว่าในรัชกาลที่ ๔ จะไม่มีใครมีพระราชปณิธานนี้ เพราะการเล่าเรียนพระไตรปิฎกเพิ่งพามาแค่ครึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ๑ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เหตุที่กระทรวงพระปริยัติกิจว่าพระราชาคณะไม่เข้าใจได้ศึกษาพระไตรปิฎกไม่มื่ออย่างเมื่อรัชกาลที่ ๑ ส่วนพระองค์ก็ทรงทราบแตกฉานในพระไตรปิฎก จะหาผู้เลื่อมใสเหมือนมิได้ จึงปรากฏเป็นพระบรมราชานุญาตด้วยตนเองโดยมาก มาในรัชกาลที่ ๕ ปรากฏพระราชปณิธานแต่ ๒ เรื่อง ดูเหมือนเป็นแต่การที่จะทรงรักษาราชประเพณีซึ่งเคยมีมาแต่ก่อนให้คงอยู่

หนังสือพระราชปณิธานและวิสัยทัศน์เป็นหนังสือที่น่าอ่านทุก ๆ เรื่อง เพราะพระราชปณิธานย่อมเกิดแต่เรื่องความสงสัยในข้ออัธยาศัย ฉะนั้นวิสัยทัศน์ก็อธิบายโดยประสงค์จะให้แสดงให้เห็นว่าความที่ถูกต้องเป็นเช่นนั้น ๆ อาศัยหลักฐานอย่างนั้น ๆ เป็นที่อ้าง จึงควรเป็นเครื่องประดับสติปัญญาของผู้อ่านทั่วไปไม่ได้เฉพาะหน้า

การที่พิมพ์หนังสือประชุมพระราชปณิธานซึ่งกำหนดว่าจะพิมพ์เป็น ๕ ภาคนั้น คือ

ภาคที่ ๑ พระราชปณิธานครั้งกรุงเก่า

ภาคที่ ๒ พระราชปณิธานครั้งรัชกาลที่ ๑ (ตอน ๑)

ภาคที่ ๓ พระราชปณิธานครั้งรัชกาลที่ ๑ (ตอน ๒)

ภาคที่ ๔ พระราชปณิธานครั้งรัชกาลที่ ๓

ภาคที่ ๕ พระราชปณิธานครั้งรัชกาลที่ ๔ กับที่ ๕

๗

ในสมุดเล่มนี้เป็นภาคที่ ๕ คือพระราชปฤจฉารัชกาลที่ ๔ กับที่ ๕
มีจำนวนพระราชปฤจฉารวม ๘ เรื่องด้วยกัน รายเรื่องแถบที่พระราชปฤฉา
แจ้งอยู่ในสารบัญต่อไป



สำนักหอสมุด

สารบาญเรื่อง พระราชปจนาในรัชกาลที่ ๔

- ที่ ๑ ว่าด้วยทรัพย์สินมรดกสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
จะเป็นของสงฆ์หรือไม่ หน้า ๑
- ที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องพัทธสีมาจะต้องมีพระบรมราชานุญาตหรือไม่ ,, ๒
- ที่ ๓ ว่าด้วยการในพระพุทธศาสนา ,, ๔
- ที่ ๔ ว่าด้วยคำว่า ตถาคต อหิ มัมม เม
พระสงฆ์มาใช้ว่าอาตมาเดียหมต ,, ๑๗
- ที่ ๕ ว่าด้วยพระภิกษุบางรูป เทียบฝากตัวให้กว้างขวาง
ในกรรมมหายไทย กตาทิโม กรรมท่า โดยหวัง
ยศเมื่อใดก็แล้ว ,, ๒๓
- ที่ ๖ หนังสือโต้ตอบกับพระมา ,, ๒๖
- ที่ ๗ ว่าด้วยพระเทพโมสถถวายเทศนาใช้คำผิด ,, ๔๗

พระราชปจนาในรัชกาลที่ ๕

- ที่ ๑ เรื่องแปลศัพท์นพพาน ,, ๕๑
- ที่ ๒ ว่าด้วยการก่อพระทรายแะเรื่องเตมาคึกขวิด ,, ๕๔

พระราชปณิธานและพระบรมราชาธิบาย

ในรัชกาลที่ ๔

พระบรมราชาธิบายที่ ๑

ว่าด้วยทรัพย์สินมรดกของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
จะเป็นของสงฆ์หรือไม่

สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม มีพระราช
ความเห็นว่า ความมรดกพระสงฆ์ถึงมรณภาพลงทั้งเป็นพระ ไม่ได้ลา
สิกขาแล้วจึงตายนั้น ไม่เคยมาขึ้นโรงขึ้นศาลให้กระทำการฝ่ายคดีให้
ชำระคดีสิ้นเลย ตามบังคับในบาตพระวินัยทั้งอธิบายในพระคัมภีร์อรรถกถา
ก็ได้ทราบมาแล้ว สิ่งของซึ่งเป็นของ ๆ ภิกษุและสามเณรที่ตายลง ถ้า
ไม่ได้ให้ขาดเป็นของผู้อื่นไปแต่ก่อน ตายแล้วก็ตกเป็นของสงฆ์ทั้งสิ้น
และคำทำให้ขาดนั้นให้พิจารณาให้จงละเอียด ด้วยมีความในพระบาต
ซึ่งเป็นตัวอย่างว่า คอผู้ให้เห็นว่าของนั้นเขาแยกให้เป็นของผู้อื่นนั้นแล้ว
จึงเป็นของผู้อื่นนั้นเกิด ดังนี้ จึงเป็นอันให้ขาด ถ้าเป็นแต่มอบผู้ใด
ผู้หนึ่งว่าจงเอาของนี้ไปให้ผู้อื่นจงเก็บไว้ให้ผู้อื่น ดังนี้ ของนั้นยังไม่
ถึงมือ ยังไม่ได้แก่ผู้ซึ่งผู้ให้สั่งให้ อยู่นั้นแล้ว ของนั้นก็ยังเป็นของ
เจ้าของเดิมอยู่ ถ้าเจ้าของเดิมตายลงก็ตกเป็นของสงฆ์ เนื้อความนี้จะให้

ชักบ่าตัวก็จะยาวไป จะใคร่ตอบให้เห็นจริงก็ให้ในจักรวาลนี้ ที่ว่าด้วย
 เรื่องภิกษุปากผ่านนี้ หนึ่งในบรรดาภิกษุได้ว่าไว้ว่า “ปัพพัตตา อจุจยทาน
 น วญฺญติ” คือว่าเหมือนหนึ่งผู้ใดที่เป็นบรรพชิต แม้ยังไม่ตายจะตั้ง
 กัด โดยจะทำพินัยกรรมก็ถือว่า เมื่อตัวตายแล้วให้แจกให้ ๆ ของ ๆ ตัว
 แก่ผู้นั้นผู้นั้น และไม่ยกตัดขาดว่าให้ขาดเป็นของผู้อื่นแล้วก็ดี เป็นของ
 พวกนั้นแล้วก็ดี ก็ไม่ถือว่าเป็นอันให้ บรรพชิตผู้เจ้าของเมื่อตายลงแล้ว
 ก็คงเป็นของสงฆ์ แต่กาลทุกวันนี้พระสงฆ์ทั้งปวงในพระศาสนา มีข้อ
 ประเพณีและความประสงค์มีคืบจากพระพุทธประสงค์ของพระศาสดา เพราะ
 คำพระพุทธเจ้าตรัสว่าสงฆ์เป็นอรรคทักขิโนยุบุคคล ใครได้ถวายทาน
 แก่สงฆ์ได้ยอานิสงส์มากกว่าถวายบุคคลิกทานหลายร้อยเท่า เพราะฉะนั้น
 ใคร ๆ ที่เป็นศฤงษ์ศักดิ์ บรรพชิตศักดิ์ ของ ๆ ตัวก็ควรที่จะแบ่งจะยก
 ถวายเป็นของสงฆ์เอาที่สุดให้มาก ถึงจะตายลงก็ควรจะให้มรดกตกเป็น
 ของสงฆ์ดีกว่าให้ตกเป็นของผู้อื่น เพราะสงฆ์เป็นบุญเขตอันยิ่ง ถึง
 ฝ่ายพระสงฆ์เล่าก็ควรประณีตให้ลาภสงฆ์บังเกิด ไม่ควรให้เสื่อมเพราะ
 เป็นที่ใด ๆ ถึงกัน ในสิกขาบท ๒ สิกขาบทในพระปาติโมกข์ห้ามไม่ให้
 น้อมลาภสงฆ์ไปแก่ตนและบุคคลอื่น ถ้าชนน้อมไปก็เป็นอาบัติปาจิตตีย์
 ของสงฆ์ ดังใดที่เป็นของถาวร คือที่ดินที่สวนและป่าเรือนและเครื่อง
 เยาวเรือน เครื่องไม้จริงตั้งแต่ท่อนไม้ยาว ๘ นิ้วขึ้นไป ไม่แต่ตั้งแต่ปล้อง ๑
 นิ้วไป เครื่องเหล็กเครื่องทองแดงทั้งปวง เว้นไว้แต่บาตรเรียกว่า
 ครุภัณฑ์ ถ้าบังเกิดแก่สงฆ์ด้วยมีผู้ให้ กัด แดกเปลี่ยนมาด้วยกับปัจจัยวัตถุ

๘๘ เป็นมรดกของภิกษุสามเณรผู้ตายก็ดี ก็คงไว้เป็นของสงฆ์ ห้าม
 ไม่ให้แจก ห้ามไม่ให้ยกให้แก่ผู้ใด ถึงแจกไปก็ไม่เป็นอันแจก ยกให้ไป
 ก็ไม่เป็นอันยกให้ มีความในบาลีข้ออย่างนี้ แต่พระสงฆ์ทุกวันนี้ หลุดจาก
 แผ่นดินมาแล้ว หลุดจากอายุพระสังฆราชมาแล้ว บังคับและปรินิพัต
 วิปริตไป กลับว่าครุภัณฑ์แจกได้ เอาออกอุปโลกแจกกันหลายคราว
 ตลอดวัดมาแล้ว เอาอำนาจพระสังฆราชเข้าข่มเหงผ่านชั้นพระพุทธานุญาต
 ถ้าเจ้าอธิการหรือพระสงฆ์ในวัดใด ๆ คายลงไม่ได้ไปลงบริกขารเป็นของสงฆ์
 พระวัดนั้นมาหารวัดเดิมตามวัดนั้น ก็บังคับไปให้ข่มขู่สงฆ์ในวัดนั้น
 อุปโลกยกให้แก่ผู้ที่จะเป็นเจ้าศัพ ทำบุญให้ทานในการศัพถวายแจก
 จ่ายไปผิด ๆ ถูก ๆ ทั้งครุภัณฑ์และธกัณท์ไม่ว่าเป็นของสงฆ์เลย ถ้า
 ภิกษุใดที่มึนหัวขี้และบริกขารมากบ่วยหนักถึง โดยต้นกระตางคางแข็ง
 พุดไม้ใคร่ออก ก็พากันล้อมหน้าล้อมหลัง ตักเตือนเร่งเร้าให้ไปลงบริกขาร
 ถูว่าตาบอดสงฆ์จะบังเกิด เมื่อคนใช้พุดไม้ใคร่ออกก็แนะนำไปว่าให้ผู้นั้น
 หรือผู้นั้นหรือ ครางฮือออเอออออกที่หนึ่งก็ว่าไม่ได้กิน หรือผู้จะปลงเอง
 เล็กก็ปลงก่อน ๆ แ่ง ๆ ไม่เป็นอันให้ขาด เหมือนอย่างเรื่องนั้น ก็ได้
 ความเป็นแต่สิ่งงั่วให้หลวงศรีวงยศแจกกันในพื้นของลูกหลาน ก็ไม่เป็น
 อันให้ขาดแก่ผู้ใด แคลงอยู่กลัวจะไม่พ้นจากเป็นของสงฆ์ แต่เงินทอง
 นั้นเพราะตามวินัยว่าเป็นนอกบิณฑบาต ถ้าภิกษุผู้รับเงินทองมาไม่เอาออกเสีย
 ลัทธิลัคนักก็แก้สงฆ์แล้ว สงฆ์ภิกษุและสามเณรก็ดี จะบังคับบัญชา
 ให้น้อมไปเป็นนอกบิณฑบาตไม่ได้ ควรแต่ที่จะทิ้งเสียอย่างเดียว เพราะ

ฉะนั้นผู้รู้วินัยจึงตัดใจความว่า เงินทองของภิกษุตายไม่เป็นของสงฆ์ ตามแต่ใครจะเอาไป โบราณว่ามาตังนี้มิดถูกไม่ทราบ แต่กาดทุกวันนี้ พระสงฆ์ดามเนรในการอื่น ๆ หาดยอย่าง ก็ปรากฏในทางปฏิบัติเป็น พระสงฆ์ดามเนรอยู่ แต่ในเงินในทองแล้วเห็นเป็นเล่มอกกับคลุหัดถ์หรือยัง ไปกว่าคลุหัดถ์อีก หาวที่จะคิดดินไม่ เงินทองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เท่าใด ก็เห็นว่าแต่ล้วนเงินที่ในหลวงจับพระหัตถ์และของทายกอื่นติดเทียนจบใส่ตู้รัชะอิชฐานถวายแด่พระพุทธคำณนา ออกว่าจากว่า นิพพานปัจจุโยโหตุทั้งสัน ดั่งของอื่น ๆ ก็มีแต่ร่วมเกือก แต่เสื้อและผ้าขาวพับ เห็นมีทางที่ได้มากก็มีแต่ในคยภัตรและที่เทศนาและบังลังก์ ไม่ได้มาด้วยบุครหลานและญาติผู้ใดช่วยชวนชววยเลย ทริพย์สมบัติของคลุหัดถ์ที่เขามี ๆ อยู่เน บุครหลานเขาช่วยกันรื้อหรือแบกขนถ่อพาย ทำมาหากินจึงได้มา (ความครั้นนั้นคนมะขาดหายไป) รวบรวมหอมขับทริพย์เป็นเอกปมีย ให้พระโอบฏิกาวนผู้หลานซึ่งเป็นภิกษุเก็บไว้ ถ้าสมเด็จพระพุทธเป็นผู้แท้ จะทำตามความร้แล้ว ถ้าคิดถึงตัวว่าแก้ว่าใช้หนักแล้วทำไมไม่เอาเงินเหล่านี้ไปเลี้ยงสัตว์เป็นนิตต์คัย แล้วเทศนาอาบัติเลี้ยงตามพระวินัยเล่า เขามามอบให้หลวงศรัคยศ์แจกหลานนั้นต้องพระวินัยแล้วหรือ เมื่อเวลาก่อนจะถึงมรณภาพ ๓ วัน ก็ยังให้ผู้หามผู้จงลงไปครองกฐินในพระอุโบสถได้ เมื่อนั้นสังฆกัปร่วมกันทำไมจึงไม่เลี้ยงสัตว์นิตต์คัยเลย เพราะฉะนั้นเขื่อนักก็ได้ เงินที่พระยาประสิทธิ์ศุภการชำระเรียกมาได้ นั้น ในหลวงรับสั่งว่าเอาได้ในการวัดมหาธาตุเลยจะ

ตั้งเรียงเคียงดังดีไปอย่างหนึ่งฝ่ายครุฑหัต เพราะเป็นของมีท่ายกอุทิศถวายในวัดก็ได้ในวัดเดียว แต่ของที่ค้างนายเข่นนั้น ถ้ามีพระยานรเห็นว่ามีผู้ร้ายตกไปจริงก็ควรจะให้ใช้บางกึ่งหนึ่ง หรือต้องล่อฉ้อเข้าในวัดเดียวเหมือนกัน ตั้งของครุฑนั้นทั้งปวงที่จำเริญไว้ว่าเป็นของดัมเด็จ พระพุทธรูปยังเหลืออยู่ ถ้าจะขอคนมาถวายวัดเดียวให้หมด จะยอมหรือไม่ยอม ให้พระยาประสิทธิศุภการกลับไปหาหรือโจทก์หาหรือจำเริญดูจะว่าอะไร แดงให้หาเอามาทูลหาหรือกรมหมื่นบวรวิชัย ๑ ดัมเด็จ พระพนรัตน์ ๑ ดัมเด็จพระพุทธรูป ๑ พระธรรมวโรดม ๑ พระพรหมมุนี ๑ พระเทพกระวี ๑ พระเทพมุนี ๑ พระเทพโมฬี ๑ พระธรรมไตรโลก ๑ พระโพธิวงศ์ ๑ พระธรรมทานาจารย์ ๑ พระวินัยรักขิต ๑ ว่าความเรื่องนี้จะเห็นอย่างไร ให้ว่ามาจงแจ้ง ฯ

(เรื่องนี้ได้มาแต่พระบรมราชาธิบายเท่านั้น ส่วนคำถวายวัดชันนาไม่พบคำต้นฉบับ) ฯ

พระราชปณิธาที่ ๒

ว่าด้วยเรื่องพิทธสีมาจะต้องมีพระบรมราชานุญาตหรือไม่

มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรผู้ถึงหนาท ดำรัสเห็น
เกล้า ๆ ให้ข้าพระพุทธเจ้าพระศรีสุนทรโวหาร เชิญพระราชบริหารมา
เผด็จตามพระราชาคณะด้วยลักษณะพิทธสีมา ซึ่งจะพึงปฏิบัติให้สมควร
ตามกาลทุกวันนี้ จะควรปฏิบัติอย่างไร จึงจะไม่ใช่ที่รังเกียจสงสัย
แก่ท่านผู้บังคับบัญชารักใคร่ในข้อนี้กราบทูล แลจะได้เป็นแบบอย่างต่อไป
ภายหน้า ให้พระราชาคณะปรึกษาให้ตกลงกัน และการผูกพัทธสีมา
ก็เป็นการตั้งธรรมใหญ่ เป็นที่คงแห่งตั้งธรรมทั้งปวงในพระพุทธ
ศาสนา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดินเลย แต่พระราชาคณะหาก
ประพฤติกไม่เสมอกัน คราวหนึ่งเป็นอย่างหนึ่ง ๆ กับที่ผู้ตั้งคามสีมา
ซึ่งเป็นพินิจนั้น เด็กแห่งใดกราบทูลขอที่ในพระเจ้าแผ่นดิน ๆ โปรด
พระราชทานแล้ว มีพระราชหัตถเลขากำหนดยาวกว้างเท่านั้น ๆ เป็น
สำคัญ ได้อ่านให้พระสงฆ์ทั้งปวงฟังก็มี ดังแห่งไม่ได้กราบทูลขอที่
ในพระเจ้าแผ่นดิน เป็นแต่ผู้สำเร็จราชการเมืองได้ บังกำหนดให้ก็มี
การเห็นโตเตเตอนเบอนนั้ เพราะฉะนั้นให้พระราชาคณะคิดอ่านจัดแจง
ให้สมควร เมื่อเห็นว่าอย่างไรจะเป็นดี ก็ตามแต่พระราชาคณะจะเห็น
พร้อมกัน เมื่อครั้งในแผ่นดินเจ้าตาก ๆ ได้มีหมายประกาศบังคับว่า

ที่เขตต์แดนในแผ่นดินทั่วทั้งพระราชอาณาจักร เมื่อใครจะต้องการสร้างวัด
ผูกพัทธสีมาณตำบลใด ๆ ก็ดี ให้ปักเขาตามชอบใจ อย่าคั่งให้
กราบทูลขอที่ในพระเจ้าแผ่นดินเลย ทรงโปรดอนุญาตแล้วไม่ห้ามหวง
ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชาคณะ
ผู้ใหญ่ผู้น้อยยกตัวปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า การที่เจ้าคาบั่ง คับคั่งนั้น
พระสงฆ์จะปฏิบัติตามไม่ควร เมื่อจะผูกพัทธสีมาณที่ใด ๆ ควรให้
กราบบังคมทูลพระกรุณาขอที่วิสุงคามสีมาในพระเจ้าแผ่นดินก่อน การ
อนันได้ปฏิบัติมาถึง ๓ แผ่นดินแล้ว แต่ในหัวเมืองต่าง ๆ ต่างหัวเมือง
ให้บอกมาให้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอที่ก็มี ต่างหัวเมืองก็ได้บอก
เหมือนที่แขวงกรุงเก่า พระธรรมไตรโลกไปผูกพัทธสีมาที่วัดยานนาวา
ปากให้ศานตวรพินธุ์ พระยาไชยวิชิต (ข้า) ผู้รักษากรุงเก่า ให้
กรมการไปปักที่ถวายให้พระสงฆ์ผูก ต่อเสร็จการแล้วจึงบอกถวายพระ
ราชกุศลตงมา การอนันได้ทรงทราบเป็นเหตุเดิม ครั้นเมื่อเสด็จเถลิง
ถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรงเห็นว่าพระสงฆ์ปฏิบัติในเรื่องพัทธสีมาไม่
เสมอกันเป็นอย่างเดียวกันนี้ไม่ดีสมควร จึงโปรดให้มีท้องตราหมายประกาศ
ไปทั่วทุกหัวเมือง บรรดาที่ได้รับนำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งชนในกรมมหาดไทย
กลาโหม กรมท่า ว่าถ้าพระสงฆ์จะต้องการ ที่วิสุงคามสีมาเท่าใด
ณตำบลใด ๆ ให้ผู้สำเร็จราชการและผู้รักษาเมืองกรมการบอกมาให้
กราบบังคมทูลพระกรุณาขอที่กำหนดให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทก่อน
จะได้ทรงประทับพระราชลัญจกร ทรงพระราชอุทิศถวายเป็นส่วนพระราช
กุศลอย่างหนึ่ง แต่บัดนี้ผู้สำเร็จราชการและกรมการต่างเมืองก็ทำตาม

นางเมื่องก็ไม่ทำตาม เมื่อพระราชคณเห็นว่าจะทำตามพระราชกำหนด
อย่างท้องตราซึ่งโปรดให้ประกาศไว้แต่ก่อนนั้น เป็นความยากลำบาก
เนิ่นช้าไป จะให้เลิกถอนเสียให้เอาอย่างครั้งแผ่นดินเจ้าตากนั้นก็ตาม
หรือถ้าในแขวงหัวเมืองทั้งปวงให้ ผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการบัก แต่ใน
กรุงเทพ ฯ จึงจะให้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอในพระเจ้าแผ่นดินก็ตาม
เมื่อพระราชคณชอบใจดังนี้ เห็นพร้อมกันว่าเป็นคดีแล้ว ก็ทรงพระ
กรุณาโปรดให้ตามพระราชคณชอบใจ อย่าให้ต้องกราบบังคมทูล
พระกรุณาเลย ให้ไปว่ากล่าวขอที่เจ้าพระยามหาฯ ๆ จะได้จัดแจงบัก
กำหนดให้ แต่วัดที่ทรงพระราชศรัทธาโปรดให้สถาปนาการขึ้นเป็นพระ
อารามหลวง อย่างวัดโสมนัสวิหารเป็นเดิม จึงจะทรงประทับพระราช
ดิยจักร กำหนดที่พระราชทานให้ หรือถ้าพระราชคณเห็น ว่า ซึ่งให้
กราบบังคมทูลพระกรุณาขอที่ในพระเจ้าแผ่นดินนั้นได้เคยทำมานานแล้ว
จะยกย้ายเลิกถอนเสียไม่ควร ถ้าอย่างนั้นที่เขตต์แดนในกรุงก็ดี ตาม
หัวเมืองที่เดิรรับนาพระพิพัฒน์สัตยาทั้งปวงก็ดี ขอให้คงตามท้องตราซึ่ง
โปรดให้ประกาศไว้แต่ก่อนนั้นก็ตาม ในข้อความทั้ง ๓ อย่างนี้ พระ
ราชคณจะเห็นอย่างไร ขอให้ปรึกษาให้ตกลงกัน จะได้ทรงพระอนุวัตร
ตาม ฯ

เรื่องนี้จะมีคำตอบพระราชปจฉา แต่หาพบฉบับไม่ แต่การที่
เป็นอยู่ในบัดนี้ เป็นอันต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรม
ราชานุญาตก่อน จึงจะผูกพัทธสีมาได้ ฯ

พระบรมราชาธิบายที่ ๓ ว่าด้วยการในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสดานี้ แรกเกิดขึ้นคงชนจะด้อย่างไร เป็นกาดนานไกล
ไม่ได้ความงามแท้ เป็นที่เชื่อเป็นหนึ่งเดียว ต้นเหตุเป็นอย่างนี้ มีความ
ดีความอัศจรรย์เป็นอันหนึ่ง จึ่งมีคนเป็นอันมากทั้งไพร่ทั้งผู้ดี ทั้งคนมี
ทั้งคนจน ดันกันเข้านับถือ แล้วเล่าต่อต่อ ๆ กันไป และมีผู้บริจาค
ทรัพย์สมบัติให้เกือหนุน เป็นคุณแก่ผู้ริษฐานการบวชเรียน ประพฤติ
พรหมจรรย์ในพระพุทธศาสดานี้ เป็นประเพณีสืบมาในนานาประเทศ
เป็นอันมาก ไม่ขาดสายสืบมาจนกาดบัดนี้ คนที่ไปบวชเป็นพระสงฆ์
เป็นสามเณรเถรชี ว่าโดยสมบัติร่วมกันดั่ง ๆ ก็ว่าเป็นผู้เข้าไปริษฐานคิด
เป็นนิจ และเล่าเรียนต่อกันได้ความรู้ เป็นครูอาจารย์สอนต่อไป
ไม่ให้ศาสดานี้ พวกนั้นแต่ล้วนดั่งมีดีว่าเป็นบุคคลควรที่ควรให้ดี แม้
มียศเป็นเจ้าเป็นนาย ก็ต้องถวายนมัสการ และเป็นผู้ควรที่ควรรับทาน
ทักษิณาทินให้ ในเวตามังคคามงคคการ และบุญกิริยาคือควรวคค
จะทำงาน โทนจุกลงทำและงานบ่าวสาว และควรใช้ควรตาย การศพ
การผี หรือควรงานการของคนที่ยากอดดดีว่าบุญสุนทรณ์ ได้สร้าง
วัดวาอาราม ทำความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามากนั้น ๆ จนวัดวาอาราม
ก็มีแผ่น่านเรียวยาวไปในบ้านน้อยเมืองใหญ่ ที่เป็นเมืองเชือถือพระพุทธ
ศาสดา และมีผู้มาบวชเป็นพระสงฆ์สามเณรเถรชี เข้ามาครอบครอง

วัดวาอารามเหล่านั้นทุกตำบลหนแห่ง จนการณ์นั้นเป็นถิ่นฐานทางทำของคน
 ทายาทจนอนาถาหาพึ่งยาก เข้ามาอาศัยเลี้ยงกายเลี้ยงท้อง และเป็นทาง
 เป็นคลองที่จะหาความสุขต่อไป

ก็เพราะมีผู้ไม่ถือคำสอนจริง ๆ เข้ามาแอบอิงอาศัยอย่างแท้จริง ๆ ขอด
 โกง ๆ ว่าตัวถือพระพุทธศาสนาเนิ่นนานมามีมานาน แต่การครึ่งแ่่ง
 คารยี่หลัศหรืออรรถกถาอันสูง ๆ ก็ยังเห็นท่วงทักวียาชนเชิงวาทของ
 ผู้กล่าวคำภีร์นั้น ๆ ให้เห็นการอยู่บ้างจริง ๆ ด้วยดูเทียบเคียงไป ก็เมื่อดู
 ท้องคำภีร์พระบาลีใหญ่ พระสูตรพระวินัยแท้ ๆ ก็ล้วนแต่เป็นทางกลา
 โลกุตรปฏิสังยุตตะ หรือเป็นคำบังคับบัญชาให้ถือศีลบริวัตรจริง ๆ ก็
 คำที่จะแกะแต่ละด่อแต่ละหาตั้งต่าง ๆ ที่จะให้เขาให้ในคำสอนนั้นน้อย ถึง
 จะมีบ้างตามพุทธานุญาต ก็มีบังคับบัญชาเป็นเขตตเบินแดน เหมือน
 ประมาณจั่วบาตรและประมาณถ้วยญาติกุกูฏ พิศเราะห์ไปก็ไม่เป็นที่
 นำซึ่งนัก ย่อมเห็นเป็นแต่ตั้งหนึ่งคนใช้หาयरักษาโรค และคนเป็นแผด
 หารัษีแผดแผด ถึงในวินัยอนุญาตให้ตั้งคลังผ้า ก็แต่ตั้งว่าเป็นของสงฆ์
 ของกลางในของเดิม พิศเราะห์ไปก็ไม่มีที่ตเคียนนัก เพราะเห็น
 อธิษาศัยน้ำใจ ผู้พูด ผู้กล่าว นั้น น้อมหนักในทางศีล ทรงภวานากล้ากว่า
 ประสงค์ก่อนอื่น ก็แต่ด้วยความรู้จักอธิษาศัยท่านผู้เป็นดังเดิมดังนี้ ก็เป็น
 เหตุให้รู้ท่วงทักของผู้อยู่ ๆ แหลวม ๆ ตาม ๆ ที่มาอาศัยพุทธศาสนาเข้าใน
 ภายหลัง คนเช่นนั้นเพราะโลกเจตนามากับโมหันธ์การ ก็มักพลาด ๆ
 พลั้ง ๆ ทำให้จับแดงได้ แม้นถึงในบาลีใหญ่ก็ไม่ซ่อมแซมเต็มเต็ม
 อย่าง “เอสภควโต ลาวาสโม” เป็นอาทิ ไปแถมเข้าในท้าย

ลังขานุสัจติ หรือจะเอาแดงแก่ ขนในท้ายจุนที่ผู้ตร ทำเป็นคำพระพุทธเจ้า
เรียกพระองค์เองว่า “ภควโต” ชุ่มชุ่มไป ถึงในลังขานุสัจตินี้ก็เห็น
ชัดว่าเกือโหดเหลืออยู่ เพราะผู้ที่เขารู้ประโยชน์ เขาเห็นชัดถนัดแน่นว่าคำว่า
“ยทิต” นั้นแดงอะไร หรือในท้ายถึงมคฺคณกกา ก็มีแต่เดิมว่า “เต
ทกฺขิณเยนฺยา ตุคฺคตฺตํ ตาวกา” เป็นช่องที่จะได้หยิบออกเช็ดชุด
ดับปรุให้ ๆ อยู่แล้ว เท่านั้นก็ยังไม่พอแก่ความประสงค์ ยังอยากว่า
ให้ตรงหนักเข้าอีก แลบทบาทเกิดขึ้นเกินบาทตามตัวอย่างในข้างต้นเข้า
ว่า “เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺปตฺตานิ” อีกเล่า ก็เป็นที่ให้รู้ชัดอาศัย
ของผู้ที่พึ่งหาโดยามิสต์ในพระพุทธศาสนา พอใจจะพูดจะว่าชักชวน
ให้เขาให้ หรือในคำอรรถกถาว่าด้วยธรรมคณ เจกฺกปณิบาต ๔ ประการ
ญาติปณิบาต ๑ ภัยปณิบาต ๑ อาจริยปณิบาต ๑ ทกฺขิณเยนฺยปณิบาต ๑
ก็คำว่าทกฺขิณเยนฺยปณิบาตนี้ เป็นที่เห็นว่าอาศัยผู้กล่าวนั้น มองจึง
หาช่องที่จะพูดคำว่า “ทกฺขิณเยนฺโย” นี้มากนัก เพราะในที่นี้ถ้าจะว่า
โดยอรรถอันตรง ควรจะว่า ปรมาจันตวิสุตฺติปณิบาต จึงจะตรงแก่
ปณิบาตที่จะเป็นองค์ธรรมคณ ถึงว่าทกฺขิณเยนฺยปณิบาตก็ไม่ผิดดอก
แต่เป็นที่ให้เห็นความอยากของผู้กล่าวในที่นี้จะให้เขาให้ ให้เขาพา ว่ามา
ทั้งนี้จะให้เห็นปัญญาของผู้เจ้าจับโทษของคนอาศัยไม่บริสุทธิ์ ฟังฟัง
อิงแอบอาศัยพระพุทธศาสดา แลดวงหาโดยามิสต์ผู้มานาน

ก็ในคัมภีร์นิยายนิทานมีประมาณไม่สุด เถาะถึงคนนั้นคนนั้นทำอย่างนี้
อย่างนั้น ได้เลยผลเป็นสุขเป็นทุกข์ต่าง ๆ คนนั้นได้ถวายสิ่งนั้นได้ให้
สิ่งนี้ จึงให้ผลอย่างนี้ ๆ โดยอย่างเอกคัมภีร์ธรรมพาทานานิสังส์ว่าพรรณนา

ถึงฆตทาน เป็นคัมภีร์โตถึง ๒๐ ผูก ก็มีแต่พรรณนาด้วยเรื่องทานทั้งนั้น
จะมีคำว่าด้วยศีลด้วย ธรรมด้วย บัญญาด้วย แต่ถนัดหนึ่งก็ไม่
ก็เรื่องเข่นแค้นแค้นแต่เบาะอยู่มากนัก ขี้เกียจที่จะทักแต่ตัวเขาเกิด
ว่าคนที่บังเกิดมา ๆ อาศัยในพระพระพุทธศาสนาหาได้อะไรดี ไม่มีความ
คิดประกอบพิธีโอตบปะ และจะรู้จักตายแก่นักปราชญ์ทั้งหลายบ้างก็
ไม่มี ก็เมื่ออธิบายก็คนเข่นแค้นอย่างนั้นเห็นชัดอยู่ ควรหรือนักปราชญ์
ผู้เห็นผู้ จะเข้าใจเขาเหล่านั้นว่าเขาจะรักษาศีลบริสุทธิอยู่จริง เพราะ
อธิบายที่ไม่ดีอยู่แล้วก็จะก่อความขัดข้องผิดเพี้ยนต่าง ๆ ที่เป็นการ
ขัดขวางแก่พระศาสนา مأายุนั่นเอง เป็นความผิดพลาดได้ไม่มีผิดจนคนอื่น
เขาว่าแล้วแล้วไป ทำความเดือดร้อนใจของผู้ที่คนผู้ศรัทธาใจจะตงหลุด
ให้เข่นแค้นเสียไป ก็การที่ศีลธรรมคนเก่า ๆ ในพระศาสนา เมื่อสืบ
พงศ์าวตารบ้านเมืองต่าง ๆ อย่างพงศ์าวตารดังกล่าว ก็ได้ความมาว่ามามาก
จนถึงล้มจมไป ผู้มีศรัทธาต้องไปหาพระสงฆ์อื่นมาเพาะเป็นหลายครั้ง
ดูทั่วทั้งในคัมภีร์ต่าง ๆ ของผู้กล่าวเก่า ๆ ก็ยังต่อ ๆ แห่ตม ๆ เกียจ
กันไม่ให้คนพูดตั้งสัยลังการังฆาต อย่าง बातักขิณาวินัยคฤศตรว่า
“ภวิธสุนติ โข ปนนานนุ อนาคตมพุทธานิ โคตรภูโน กาสาวกญฺชา
ทุตฺถึตา ปาปขมฺมา ฯ ต ฯ วทามิ”

และในอรรถกถาอื่น ๆ เถ้านิยายอุปาสกก็จบด้วยเทวโชนให้ภิกษุ
ผู้ศรัทธา ก็คำและนิยายอื่น ๆ ผู้กล่าวสอนเขาไม่ให้รังเกียจสงฆ์ แต่ท่าน
ทั้งหลายทั้งปวงมาเชิดชูไม่ให้รังเกียจบุคคลด้วย จะเทศนาอะไร ๆ เมื่อ
ไรก็พอใจยกออกเชิดชูแล้วก็เทศนาว่า ถึงภิกษุองค์เดียวก็ชื่อว่าสงฆ์
เพราะเส้นเกล้า แต่โศมาของพระมหาภิกษุครีย์แต่ละเส้น ๆ ที่ติดอยู่ใน

ไว้อย่างนั้นแต่เดิมหรือ ๆ รุ่งที่ผลัดมีนทาเป็นผ้าเหลืองนั้นแดงแดงจะเลย
คิดตามไปก็ไม่ได้เลย ผู้หญิงคนหนึ่งเฝ้าพวกต๋อเขียนนรธองชน ว่าพระ
ปัจเจกพุทธทำไมท่านจึงครองผ้าขาว ผู้หญิงแก่คนหนึ่งมาร้องว่าอา เมื่อ
ท่านจวนจะนิพพานท่านประจุกเสียแล้ว ท่านจะนิพพานทับผ้ากาฬาวพัตร
ไม่ได้ ถ้าไม่ได้ประจุกจะไม่ได้เข้าไปในพระปรินิพพาน กัการต๋อชมนม
ผลอดกชังถึงเพียงนทเดียว

ประการหนึ่ง เรื่องนิยายมหาภัยในลังกามีว่า ปาปภิกษุหนึ่งทรง
คัมภีร์นทเทศไวได้ แต่ภิกษุนั้นชวนผู้หญิงไวได้เคย มีพระสังฆเป็น
อันมาก เห็นว่าคัมภีร์มหานทเทศจะสูญ ให้ภิกษุหนึ่งไปเรียน ภิกษุ
นั้นไม่ไป อาจารย์รับว่าจะไปนั่งกำกับอยู่ด้วย ครั้นเรียนคัมภีร์จบ
แล้วศิษย์เขาไปกราบเท้าอาจารย์ จึงมองเข้าไปเห็นผู้หญิงนอนอยู่ไต่
เตียง กลับมาพูดแก่อาจารย์เดิมของตัว ว่าถ้าข้าพเจ้าได้รตงนแต่
เดิมา ข้าพเจ้าจะไม่ไปเรียนเลย นิยายราชาคณะแก่ ๆ เก่า ๆ ก็พอ
ใจเอาชนว่าชนบ้น เมื่อไรวในหลวงชำระความปาริชิกุ่น ๆ ก็บ่นว่านิยาย
แต่ก่อนก็อย่างนั้น ครั้นนทเป็นตนพระศาสนา พระคัมภีร์ทงปวงยัง
ไม่ได้ยกขึ้นดูไปนาน เพราะกาลครั้งนั้นยังมีท่านที่ทรงไตรปิฎก ทวิปิฎก
เอกปิฎกมา ท่านก็ไม่ว่าฟ้องร้องอะไรกัน ทุกวันฟ้องร้องกันจนวายนัก
เป็นทร้อนอกดมณพราหมณาจารย์เป็นการไม่สบาย เพราะเป็นปลาย
พระพุทธศาสนา ราชาคณะแก่ ๆ บ่นอย่างนั้นบ่อย ๆ ได้ยินว่ามา แต่
นิยายนั้นไปอยู่ในคัมภีร์ ทดบัพตา ราชาคณะทุกวันนี้ จะได้เห็นหรือ
ไม่ได้เห็นไม่ทราบเลย

ก็เรื่องซึ่งพรรณนามาทงปวงนี้ ก็เห็นจะหลุดออกมาจากวัดเป็น
 เดิม ในที่ซึ่งจุปากคนไม่ให้พูดนิทานด้วยความทุกข์กรรมนั้นแล ก็ตาม
 พ้นวัดพ้นวาทั่วไป พระสงฆ์พวกใด ๆ องค์ใด ๆ คิดทำให้ถูกคำสอน
 เทียวศึกษาหรือตาท่านทั้งหลายทั้งปวงก็เป็นอันตั้งใจเห็นว่า พวกนั้นเป็น
 เหมือนพวกเด็ก ๆ ตันต่อการไต่ยินไต่ฟัง ย่อมรังเกียจว่าเป็นผู้จ้องว่าจะ
 ครหานินทาถุกดหมิ่นท่านทั้งหลายทั้งปวง ก็เป็นที่เห็นใจท่านทั้งหลายทั้ง
 ปวงมากอยู่แล้วไม่เกล้งว่า ความอนันเป็นจริง ในแผ่นดินก่อนพระสงฆ์
 ก็พยายาม ตั้งกองจะหลุดออกจะหลุดอนจะต่อจะดวงพระเจ้าแผ่นดิน ให้ทรง
 พระราชศรัทธาเต็มได้โปรดปราน พระกระแต่อย่างไรก็หนีไปอย่างนั้น
 ว่าไปอย่างนั้น ขยับตากันแล้วก็เพ็ดทูลไปตามพระกระแต่ผิด ๆ ถูก ๆ
 เมื่อมีเหตุอะไรขึ้นเล็กน้อยในพระราชฐาน คือ ประชวรหรือเจ้านายดัด
 ดำคัญขึ้นพระชนม์ไป หรือเกิดฝันเกิดไฟอะไรเป็นความประหลาด ราช
 าศณะก็กรูกันเข้ามาเฝ้าเยี่ยมเยียนถวายหน้าถวายตาว่าเห็นแก่พระบารมี ฯ
 ฝ่ายพระเจ้าอยู่หัวเฝ้าท่านก็คิดหลุดดวงราชาศณะไปต่าง ๆ ว่าท่านใจ
 บุญคุณธรรมศรัทธาเต็มได้ นิ่งไหนก็มีแต่ทำบุญ ด้วยท่านคิดว่าพระ
 สงฆ์นั้นยอมเทียวไปลู่มาหาแทบทุกเข้าทุกเรือนทั้งในกรุงนอกกรุง จะได้
 เอาความดีของท่านไปเทียบเท่าเทียมงาน ว่าเป็นพระโพธิสัตว์จะได้ตรัส
 แก่พระโพธิญาณหรือมร่ออยู่แล้ว แต่เจ้าแผ่นดินทุกวันนี้ได้ดั่งเมื่อ
 แต่ก่อนซุกซนไปทุกตำบลหนแห่ง ดาวพัดจะเล็ดออกรู้ดัดเห็นดีเดรวร้าย
 ง่ายและยากทั้งในวัดในบ้าน จะว่าอะไรก็มักเคาะเล็กเคาะน้อยถึงจิตต์
 ถึงใจ ไม่เกรงใจไม่กลัวคนโบราณที่เรียกว่าพระคันถรจนาจารย์ จน
 ถึงท่านทั้งหลายในกาลทุกวันนี้อดรู้เท่ารู้ทันไปเสียหมด ไม่มีท่านผู้ใด

คิดจะต่อหลอดหลอดให้เต็มได้ ถึงเจ้าแผ่นดินจะป่วยจะไข้มากมายอยู่
หลายวัน หรือตกเตียงเมื่อยตายวันตายอย่างไร ก็ไม่มีพระสงฆ์องค์หนึ่ง
องค์ใดมาถามมาได้มาเยี่ยมมาเยียน นอกจากเวลาดังฆกัรไปนิมนต์มา
ถึงใครจะต่อว่าคงจะพูดว่าไม่มีโอกาส แก่อาตมา หรือว่าอาตมาภาพไม่มี
โอกาส ตูท่านทั้งหลายทั้งปวงสำคัญเหมือนเจ้าแผ่นดินทุกวันเช้าวัน
รุ่งเดียวแล้ว ที่แท้จะไปเช้าวันรุ่งทำไม กระแสนาเชกียของบ๊า ว่า
ความเห่หม่นหม่นไม่น่าเชื่อ ว่าที่แท้ ในหลวงทุกวันก็ถือพระพุทธรูป
แต่ว่าพระถือแต่เนอแต่แก่น เปิดดอกและกระพริ่ง ๆ รัง ๆ ดังปรก
ได้ใครที่สละส่มประปนระคนอยู่จะถือด้วยไม่ได้ เมื่อเห็นว้างไรไม่ได้ก็จะ
ต้องคิดงั้น ถึงกระนั้นการอันใดเป็นอย่างเป็นธรรมเนียม เป็น
แบบแผนเคยมาแต่ดึกยอมให้เป็นไปตามเคย แต่การที่พระสงฆ์จะบวช
อยู่ คอยหาเมียแม่หม้ายหรือดกสาวแม่หม้าย ที่ให้ผู้ชายไม่มีจะหาช่อง
แทรกเข้าไปทางนั้น หรือท่านที่จะบวชอยู่จริงพลอยได้คมได้แรงจุกปาก
เสีย แล้วเกรงใจไม่ว่ากัน ประพฤติคนเป็นคณงมิให้ต้องตำราว่า เป็น
อย่างหนึ่งในตำมเถนนั้นจะยอมไม่ได้ เถนตำมประการนั้นตามคำที่เขาว่า
กันอิง ๆ ทั้งบ้านทั้งเมืองว่า ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ คำที่มเถนเป็นท้าย
ตำมอย่างนี้ได้ ยินด้วยกัน ๐ นั้น คือให้ลดเถื่อนเดอะเทอะจำดิบจำห้า
ไม่ได้ ใครได้ถามว่ากระไรก็เออ ๆ กระ ๆ ไปประสงค์แต่จะให้ชอบใจผู้
พูดด้วยไม่ขัดเขา คำของตัวในเวลาหนึ่งขัดแก้คำของตัวในเวลาอื่นก็ไม่
ดังเกดดังกา ๐ นั้น อะไร ๆ เขารูด้วยกันกันดุ่ม ๆ ถึงมวงย่งวงงุน
อยู่ไม่รู ๐ นั้น คือการประหลาด ๆ ต่างอย่างที่เขาบ้านเขาไม่ทำ
ชาววัดก็ทำ อย่าให้ว่ามากไปเลย ฯ

พระบรมราชาธิบายที่ ๔
ว่าด้วยคำว่า ตถาคต อหิ มัมเม
พระสงฆ์มาใช้ว่าอาตมาเสียหมด

พระสงฆ์มานั่งที่ เทศน์กัณฑ์ ย่อมให้คิดว่า มุสาวาทาเวรมณี
ทุกเวลา ในพระศาสนาทั้งสี่พระคัลภุหัตถ์ ชาววัดชาวบ้านก็มีมุสาวา
ทาเวรมณีหมด ในศาสนาที่เคยมีมุสาวาทด้วยบรรยายเป็นอันมาก
สรรเสริญความดียศความจริงว่าเบญต์ ความดียศก็เป็นบารมีอย่างหนึ่ง
ของพระโพธิสัตว์ที่สร้างพระบารมีจะครัดเป็นพระพุทธเจ้า ก็คำคนพูด
เป็นภาษาอื่น หรือหนึ่งคือเป็นภาษาอื่น เมื่อจะเอาภาษานั้นมาทำให้
คนอื่นฟัง ตามภาษาของผู้ฟัง ถึงผิดไปจากภาษาเดิมของหนึ่งผู้นั้น
ด้วยถ้อยคำเป็นภาษาอื่น หรือจำนวนในภาษาของหนึ่งผู้นั้นนับหน้า
กลับหลังผู้ฟังเข้าใจยาก จะมายกจำนวนให้เขาให้ผู้ฟังตามภาษาผู้ฟังก็
หรือความยาวอ้อมค้อมนัก จะตัดใจความให้สั้นนัก หรือคำที่เข้ามาใน
หนึ่งผู้นั้นสั้นนัก ดิฉันนัก ถัดผู้ฟังจะไม่เข้าใจ จะอธิบายออกไปให้
เข้าใจก็ดี ไม่มีโทษไม่เป็นมุสาวา สุดแต่ว่าความประสงค์ของผู้กล่าวเรื่อง
เดิมเป็นอย่างไรในหนึ่งผู้นั้น ถ้ามายกถ้อยความประสงค์คนให้ชัดให้ผู้
ฟังเข้าใจ เด่วก็ไม่ใช่จริง คงเป็นคำจริง แต่คำที่พระเทศน์อยู่ทุกวัน
วังเกียจอยู่สองคำ คำหนึ่งคือเทศน์ว่าพระพุทธเจ้าเรียกพระองค์ท่านเอง
หรือจะว่าเป็นคำตลากับว่าตัวท่านเอง ว่าพระตถาคต ๆ ทุกคำไป ไม่มี

ไทยนั้นเขายกย้าย ถ้าไพร่เต็มอกันพุดกัน หรือผู้ มับรรดาคัดดีตั้งว่า
 แก่ไพร่จึงใช้ก็ หรือผู้ มับรรดาคัดดีเต็มจะพุดกัน ผู้ใหญ่พุดแก่ผู้น้อย
 ว่าข้า ผู้น้อยพุดแก่ผู้ใหญ่ว่าฉัน ผู้เต็มอกันถากะต่างต่อกันกว่าข้าด้วย
 กันทั้งสองฝ่าย ถ้าอ่อนอ่อนต่อกันกว่าฉัน ตัฉัน กระผม ทั้งสองฝ่าย
 ถากะผู้น้อยพุดแก่ผู้ใหญ่กว่า ตัฉัน กระผม ข้าพเจ้า กระหม่อมฉัน ข้าพระ
 พุทธเจ้า ดังแต่ใหญ่กว่าคือน้อย ๆ ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ จนถึงพระเจ้าแผ่นดิน
 เป็นทนต์ทนต์ตามลำดับนั้น พระสงฆ์สามเณรพุดกันและพุดแก่คนสามเณร
 ก็ใช้เหมือนโหวงครกหูลี้ แต่เมื่อพุดแก่ครกหูลี้ถ่มมับรรดาคัดดีตั้ง ดัง
 แต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาจนถึงขุนนางที่เป็นพระยาเป็นพระ ก็ว่าอาตมาบ้าง
 อาตมาภาพบ้าง พุดแก่ผู้ มับรรดาคัดดีต่ำลงไปกว่าฉัน กัว่ารูป เป็น
 อย่างธรรมเนียมคำพระสงฆ์สามเณร ก็ผู้น้อยใช้พระสงฆ์สามเณร จะว่า
 อาตมา อาตมาภาพ และรูปแก่ใคร ๆ ไม่ได้เลย การท่งปวงที่พรรณนา
 มานในโหวงไทยใช้ ในคำมครว่า “อหิ มเ” ท่วมานท่วมเมืองไป ก็ถ้า
 จะเทศน์ตาม โหวงไทยที่เคยใช้อยู่ท่วมมานท่วมเมืองดังนี้ เห็นไม่เป็นเหตุ
 ไม่เป็นผล ด้วยว่าตรงคำที่เขาเคยใช้กัน ก็พระพุทเจ้ามีแต่พระองค์เดียว
 ในเมืองอันในเวลาหนึ่งคราวหนึ่ง มีใช้ชาวเมืองนี้ คำว่าตถาคตพระตถาคต
 มีใช้โหวงชาวเมืองนี้ เป็นแต่โหวงของผู้ได้ความเอาพระพุทเจ้าเปล่า ๆ
 ดับเตือนวิเศษในบัดเดียว ก็วิเศษในบัดนั้นอย่างไร อย่างบัดนี้ชัดชัด
 ที่ว่าก่อนนั้น ที่ครั้งว่า “อหิ” ว่า “มม” ก็มี ว่า “ตถาคต” ก็มี
 นั้นก็เป็นวิเศษอยู่ แต่บรรดากะไม่แก้จ้งยกไว้ บัดนี้ในเวรวิษัณห์
 พระวินัยบัญญัติอาทิกรรมผูกหนึ่งมีว่า “อตุถิ เชวต พุราหุมน ปริยาโย

เย็น มี ปริยาเย็น สัมมาวทมาโน วเทยฺย อรฺธรูปํ สมนฺ โคตโมติ
 เย เต พุราหุณ รูปรสา สัทธรสา คันธรสา รสฺรสา โสณฺฐพฺพรสา
 เต ตถาคคฺคํ ปหีนา อฺจุฉินฺนํ ตาตวตฺตูกตา ขณฺหาจํกตา อายคิ
 อนุปฺปาทชฺมา อโย พุราหุณ ปริยาโย เยน มํ ปริยาเย็น สัมมาวทมาโน
 วเทยฺย อรฺธรูปํ สมนฺ โคตโมติ” ในสมันตปาสาทิกาที่เก่าแก่
 นี้ว่า “มยฺหํ ปหีนา มม ปหีนาทิ วคฺคตฺตพฺเพ” แต่ว่ากระไรไปมีรู้อยู่
 ดเขาเกิด ก็วิเศษของบาปที่เป็น “อหิ มํ เม” และเป็น “ตถาคคฺคํ”
 นั้นมีอยู่อรรถกถาจารย์แก้ไขไว้ ครั้นมาถึงอรรถกถาอื่นๆ ว่าพระพุทธ
 เจ้าตรัสเรียกพระองค์เองว่าตถาคคฺคพระตถาคคไปทุกคำ ไม่มีกูและข้าและ
 เราบ้างเลย เนื้อความวิเศษที่อรรถกถาจารย์แก้ไขไว้ ก็ชื่อว่าลบถ้อย
 ทำลายเสียให้ดับสิ้นย ุ แยกกายพุทธาธิบายนั้นมียุณา ลบถ้อยเสีย
 ดิฉันไม่สมควรเดียนำเสียดยนัก

ประการหนึ่ง พระสงฆ์เทศน์าคำคิดหรือคำพูดบ้างของใคร ๆ ไม่ว่า
 ไม่ได้ออกว่าพระว่าคฤหัสถ์ มนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานตลอดลงไปจนถึงสัตว์กร
 ก็ว่าอาตมาไปเสียหมด อาตมาจะอย่างนั้น อาตมาจะอย่างนี้ ทงเทศน์าทัง
 แปร การที่ไซ้ตงนี้ก็เกินโวหารไทยไป เพราะโวหารไทยอาตมาและอาตม
 ภาพเป็นคำสำหรับพระสงฆ์สามเณรจะเจรจาแก่พระเจ้าแผ่นดินเป็นคั่น ดง
 ไปจนพระยาและพระ คำกว่านั้นกว่ารูป ถ้าพูดกันเองก็ไซ้เห้มนอนคฤหัสถ์ตาม
 บรรดาศักดิ์สูงต่ำและเสมอกัน หรือพูดแก่คนสามัญมิใช่ขุนนางก็พูดโดย
 เสมอๆ หรือพูดแก่ศิษย์เก่าทาสก็ว่ากู ไม่ได้ว่าอาตมาไปทุกผู้ทุกคน คำสนา
 จะบ้กับให้ว่ากูไม่มี เป็นแต่การตามเคย ก็ซึ่งเอาอาตมาไปได้ให้เป็นคำ

ของคนทั้งปวง ไม่ว่าพระและคฤหิ์สชาวัดชาวมาน มนุษย์ตรีจันดาน
 อะไรเดยนั้น ผิดโหวรไทยอยู่ ถ้าจะว่าพระดำริบคุร์หรือพระอานนท์
 ถวายพระพรแก่พระเจ้าปัดเด็นทิโกศัต หรือพระนาคเด็นถวายพระพรแก่
 พระเจ้ามิตินท์ พระมาตย์ถวายพระพรแก่พระอินทร หรือพระศรีอารียเทพ
 บุตร ว่าอาตมาอาตมาภาพว่าอย่างนั้น ว่าอย่างนั้น ทำอย่างนั้น ทำอย่างนั้น
 ขอถวายพระพรพังกนวนนี้ เพราะดี ถึงไม่จริงอย่างนั้นก็ต้องแก่โหวร
 ไทยซึ่งใช้แก่ผู้ มับรรดาศักดิ์ดงนั้น หรืออย่างหนึ่งจะว่าพระเถรองค์หนึ่ง
 เข้าไปเจริญพรแก่เสนาบดี ว่าอาตมาภาพประสงค์ดังนี้ ขอเจริญพร
 ดงนกกฟงได้ ถ้าจะเล่าเรื่องว่าพระดั่งฆังดงนากัน ว่าอาตมาอย่างนั้น
 อย่างนั้นขัดอยู่ เพราะพระดั่งฆังพดกันเอง ไม่เคยได้ยินว่าอาตมาภาพ
 เคยได้ ยินอย่างแต่พระราชาคณะบางองค์เป็นผู้อยู่ใหญ่ ท่านพูดแก่เจ้า
 นายที่ทรงผนวชข้ออนพรราชกว่าท่านว่าอาตมาภาพนั้นม้อย ฟังกไม่ขัดหู เห็น
 เป็นอันเคารพแก่เจ้านายโดยปกติ และต่างองค์ท่านก็ไม่ใช้ว่าอาตมาภาพ
 ท่านว่าดีฉัน เมื่อว่าอย่างนั้นพเคระหังนารักน่าฟังอยู่ เห็นความขัดว่า
 ไม่ว่าอาตมาภาพเพราะสำคัญว่าเป็นภิกษุเพือนดพรหมจรรย์ ไม่ซนซาเหมือน
 อย่างพดกันกับภิกษุหนุ่มน้อยด้วยเคารพแก่เจ้านาย ยกขึ้นให้เป็นเดิม
 เหมือนพรราชาอายุเท่ากัน ฟังกก็ชอบกลอยู่ แต่พระราชาคณะที่พรราชาไถ่
 เคียงหรืออ่อนกว่าเจ้านายที่ทรงผนวช เห็นท่านพูดแก่เจ้านายที่ทรงผนวช
 นั้นว่า กระหม่อมฉัน ดงนั้น การอย่างนั้นกัสมควรแล้ว กัถ่วนคำ
 เทศนาตวันแล้วด้วยอาตมา ๆ ไปหมด และไปไม่ว่าใครต่อใครกัถวนัก
 พระเทพกระวีถวายเทศนา ในที่คำพระราชาคณะอื่นเทศนาว่าอาตมานั้น

ท่านว่าก พระราชาคณะอื่น ๆ ก็เคยเห็นว่า พระเทพกระวีว่าไม่ถูก ว่าเป็น คำหยาบคาย เป็นคำตลกไปไม่ควร ก็ที่พระเทพกระวีว่า ๆ นั้นชอบถูก แล้ว เพราะคำในหนังสือโบราณมีเป็นอันมาก ถึงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดราชเดโชกรุงเก่าท่านแคงไว้ว่าก และในหนังสือสิกขาบทวินัยนัยแปดร้อย ท่านก็แคงไว้ว่าก มีตัวอย่างมาดังนี้ ก็ถ้าหากจะมีคำเดานีทานเป็นคำบาดว่าดังนี้ “ปพฺพเพ กิร เอกา สุนฺธิ ภคฺคณฺจ สุปณฺจ มจฺจนฺจ ภูมฺมิชฺชวา ปานิํ ปวีตฺวา นิปฺมุขิสฺสํมํติ จินฺนเตติ” จะมีต้องแปลว่า ดังได้ยินมาในกาลก่อน ยังมีนางสุนัขวัวหนึ่ง คิดว่าอาตมาจะฉนิจงหนักดี สับงกดี แล้วดมกินอุทกังกดี แล้วจกจาวดี ดึงนหรือ ขอให้พระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยตำริตจงละเอียดยในคำที่ใช้แปลว่า อาตมา ๆ นั้นทอญ ๆ

พระบรมราชาธิบายที่ ๕

ว่าพระภิกษุบางรูปเที่ยวฝากตัวให้กว้างขวาง
ในกรมมหาดไทย กลาโหม กรมท่า โดยหวังยศเมื่อสักแล้ว

ณวันพุธเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ ขาดดศก เวลา ๔ ทุ้มเศษ พระบาท
สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระบรมราชโองการ
ว่า พระภิกษุบางรูปเที่ยวฝากตัวให้กว้างขวาง ในกรมมหาดไทย กลาโหม กรมท่า
โดยหวังยศเมื่อสักแล้ว เมื่อทรงเห็นภิกษุรูปใดมีสติปัญญาวิद्याคุณควรจะเป็น

พระราชอาคณ พระครูถนายนุกรมผู้ใหญ่วิชาหมื่นคณะได้ ถังทรงพระราชทาน
 ถานันดรศักดิ์ทรงสถาปนาให้เป็นพระราชอาคณ พระครูถนายนุกรมผู้ใหญ่วิชา
 ปกครองหมื่นคณะตั้งสอนภิกษุสงฆ์ตามเนรให้ศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์และ
 ปฏิบัติในสิกขาบทน้อยใหญ่ ได้ทรงพระราชทานถวายนิศยภัตรทุก ๆ เดือน
 แต่พระราชอาคณ พระครูถนายนุกรมตามควรแก่คุณสมบัติแห่งท่านนั้น ๆ
 เมื่อภิกษุสงฆ์ตามเนรรูปใด มีสติปัญญาฉลาดเล่าเรียนแปลพระคัมภีร์
 ได้เป็นที่เปรียญเอกเปรียญโทเปรียญตรี ถังทรงพระราชทานถวายนิศยภัตร
 ตามควรทุกเดือน ให้เป็นกำลังแก่การเล่าเรียนสืบไป และทรงพระราชทาน
 นิศยภัตรราคาต้องตั้งแก่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งอยู่ในอารามนั้น ๆ ทั้งสิ้นทุก ๆ
 เดือน ก็แต่พระราชทรัพย์ที่ทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระราชอาคณ พระครู
 ถนายนุกรมเปรียญพระสังฆอันดับ เดือนหนึ่งเป็นเงินตรา ๖๗ ชั่งเศษ
 ปีหนึ่งเป็นเงินตรา ๘๐๔ ชั่งเศษ แต่ทรงพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์
 ทรงทำนุบำรุงให้เป็นกำลังในพระศาสนามากถึงเพียงนี้ ฝ่ายพระราชอาคณ
 พระครูถนายนุกรมเปรียญพระสังฆอันดับ เพราะอาศัยได้รับพระราชทาน
 นิศยภัตรซึ่งทรงพระราชอุทิศ ถวายนั้นเป็นกำลังได้ ตั้งสอนภิกษุให้ศึกษา
 เล่าเรียนพระคัมภีร์เจริญมานาน ครั้นบัดเดยวันพระราชอาคณ พระครู
 ถนายนุกรมเปรียญบางองค์ ที่เป็น โสรัชฌาณคัมภีร์นักบาปแสวงหาแต่ลาภ
 ลักการและยศถาบรรดาศักดิ์ ยึดเอาพระบิณฑบาตในเจ้าในขุนนาง ไว้ตัวเป็นคน
 กว้างขวางในกรมมหาดไทย กรมกตาทิโหม กรมท่า ด้วยคิดเห็นว่าท่าน
 เหล่านี้มีบุญวาสนา จะช่วยกราบทูลพระกรุณาให้ ลักออกมาเป็นขุนนาง
 ในตำแหน่งกรมมหาดไทย กรมกตาทิโหม กรมท่าแห่งใดแห่งหนึ่งได้

ที่ซึ่งพระราชคณะถนอานุกรมเปรียญรูปใดคิดตั้งนั้น คงไม่ลืมนับประสงค์
 แล้ว อย่าคิดเลยเห็นอยเปต่ำ เพราะว่าจะต้องพระราชประสงค์แต่คนที่
 ชาติตระกูลเป็นบุตรขุนนางจึงจะตั้งให้เป็นขุนนางในตำแหน่งกรมมหาดไทย
 กรมกลาโหม กรมท่า ไม่ต้องพระราชประสงค์คนชาววัดเป็นพระยาพระหัตถ
 ขุนหมื่นในกรมมหาดไทย กรมกลาโหม กรมท่า พวกชาววัดนั้นควรจะ
 ขุนนางได้แต่ในกรมตักขุน กรมอาลักษณ์ กรมธรรมการ ราชบัณฑิต
 ดั่งฆราวาส เท่านั้น ซึ่งชาววัดมิใช่บุตรชาติตระกูลจะคิดเลือกเข้าไปในกรม
 อื่นนอกจากห่ากรมนี้แล้วไม่ได้เลยเป็นอันขาด ขอพระราชคณะพระครูถนอ
 นุกรมเปรียญทั้งปวงจงทราบความตามพระกระแสพระราชบัญญัติเทอญ

พระบรมราชาธิบายที่ ๒

หนังสือโต้ตอบกับพะม่า

เมื่อเดือน ๓๐ ปีมะโรงชูก จุติศักราช ๑๒๓๘ ในรัชกาลที่ ๔
พะม่า ๔ คนถือหนังสือเสนาบตีพะม่ามีมาถวายสมเด็จพระสังฆราช ใจความ
ว่าอยากจะทราบการย้ายพระศาสนาในกรุงสยาม จึงทรงพระกรุณาโปรด
ให้พระพิมลธรรม (ขัม) วัดพระเชตุพน เมื่อยังเป็นพระพรหมมุนี มี
ลิขิตตอบไปฉบับ ๑ ความในลิขิตนั้นเข้าใจได้แน่ว่าเป็นพระราชนิพนธ์ใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้นำมาลงไว้ที่หนังสือพะม่า
ที่เข้ามาและลิขิตที่ตอบไป ดังนี้

หนังสือพะม่า

ข้าพเจ้ามหาเมตซุ ซึ่งเสนาบตีผู้ใหญ่ ได้กินบ้านเมืองหมอ
เป็นข้าหลวงเดิมฝ่ายในแห่งพระเจ้าช้างเผือกอันประเสริฐ และได้เป็นใหญ่
บังคับบัญชาทุกสิ่งทุกอย่างทั้งปวงอันมีเสวตฉัตรครอบครองใหญ่ มีต้น
ว่าสุนาปรินคประเทศตามทั้งปวงประเทศซึ่งมีบ่อเงิน บ่อทอง บ่อแก้ว บ่อ
กาเยน ทั้งหลายต่าง ๆ และมีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ และเป็นเจ้านาเจ้าดิน อันมี
จักราอุอินประเสริฐ ๓ ของฝ่าพระบาททั้งต้องเหมือนหนึ่งเถรประทุมชาติ
เหตุการณ์บ้านเมืองซึ่งมีเป็นอันมาก ข้าพเจ้าได้กราบทูลอยู่เป็นนิจ
ข้าพเจ้ากราบทูลสมเด็จพระสังฆราชให้ทราบความว่า แต่ต้นวิวิธูยา

ภักดีป จำเดิมแต่พระบรมโพธิสัตว์ลงมาบังเกิดเป็นพระเจ้ามहांตมมุตติราช
 แล้วลงมาอยู่ในชมพูทวีปสืบต่อมาเป็นกษัตริย์ได้ ๒๕๒๕๖ พระองค์ ภาย
 หดงในมณฑลประเทศกบิลพัสดุ์ เทวทหะ โกลิยะ ได้ตั้งบ้านเมืองใหญ่ใน
 มณฑลประเทศ คือเมืองกบิลพัสดุ์ เมืองเทวทหะ เมืองโกลิยะ ๓ เมือง
 พระยาโอภากมุนชนมีเปลวเพลิงพุ่งออกจากปาก บุตรพระยาโอภากมุน
 ชื่อว่าพระยาจันทิมะ บุตรแห่งพระยาจันทิมะ ชื่อว่าพระยาจันทมุน บุตรแห่ง
 พระยาจันทมุน ชื่อว่าพระยาตัญชัย บุตรแห่งพระยาตัญชัย ชื่อพระยาเว
 ดันตรอนเป็นเจ้าของแห่งพระยามหาบัจจันนาค บุตรพระยาเวดันตรบรม
 กษัตริย์ ชื่อว่าพระยาชาติ บุตรพระยาชาติ ชื่อว่าพระยาตีหวา บุตรพระยา
 ตีหวา ชื่อว่าพระยาตีหฬร จำเดิมแต่พระยาตีหฬรมาเป็นกษัตริย์ ๘๒๐๓๐
 กษัตริย์สืบต่อมาเป็นที่สุด เมื่อนางกัจจานผู้เป็นพระราชธิดาแห่งพระเจ้า
 เทวทหะ อภิเษกด้วยพระเจ้าลัทธิหรณราชอันเป็นบุตรแห่งพระยาชัยเสนแล้ว
 จึงได้พระราชบุตรทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้ากรุงศิริดุทโททนะ เมื่อพระศิริมหา
 มายาผู้เป็นพระราชธิดาแห่งพระยาอัญชนะราช ราชามีเสกด้วยพระเจ้ากรุง
 ศิริดุทโททนะแล้ว จึงได้พระโอรสทรงพระนามว่า พระดิถีธรรณราชกุมาร
 บรมโพธิสัตว์ ครั้นพระชนมายุได้ ๑๖ พระพรรษา แวดล้อมเพติดเพตินไป
 ด้วยนางทั้งหลายทั้งปวง ๕๐๐๐ ม่นางยโสธรรราชเทวีเป็นต้น แล้วราช
 ด้มบัต้อยู่ในปราสาททั้ง ๓ ชื่อราม ชื่อศุภ ชื่อสุภามปราสาท ในเมื่อพระชน
 มายุได้ ๒๕ ปี ได้เห็นขัณนิมตรอันใหญ่ ๕ ประการ คือเห็นคนแก่ประการ ๑
 คนเจ็บประการ ๑ คนตายประการ ๑ รูปด้มณะประการ ๑ แล้วได้ธรรม
 ด้งเวสัสสระเลี้ยซึ่งราชด้มบัต้และปราสาททองอันใหญ่ แล้วจึงออกไปทรง

ผนวช แล้วไปประพฤติซึ่งทุกกรกิริยาถึง ๒ ปี ทรงชนะซึ่งมารทั้ง ๕
 ประการ ในคองไม้พระมหาโพธิมณฑล ครั้นเมื่อได้ครีดีเป็นพระพุทธรเจ้า
 ไม่มีใครเทียมในภูมิทั้ง ๓ ทรงครีดีเทศนาซึ่งอมฤตยรตธรรมโปรดไว้ในยถิตวั
 ทงหลายอันด่มจมอยู่ในดั่งด้ารด้าคร เมื่อได้ ๔๕ พรรษา พระชนมายุ
 ภายในเต็ม ๘๐ ภายหลังกเมื่อเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน คำสอนที่รุ่งเรือง
 ในมัชฌิมสังหพระเทศ ด่มเด็จพระพุทธรเจ้าเห็นว่า พระพุทธรคำสอนจะ
 รุ่งเรืองยดียวในประเทศพม่าทั้ง ๒ คือประเทศสุณาปรัณตประเทศคามพ
 ที่ปประเทศ เมื่อครั้งด่มเด็จพระพุทธรเจ้ายังมีพระชนมอยู่นั้น เสด็จไปสู่พระ
 วิหารอันมหานุกุ จุตบุญพี่น้อง ๒ คนกระทำด้วยไม้แก่นจันทน์แดงหนึ่ง ๆ
 จำเดิมแต่ได้เทศนาอมฤตยรตธรรม โปรดซึ่งดีดวอันควรจะพันทุกขเป็น
 ถาคับไม้ขาดแถวจนกระทั่งถึงความรุ่งเรือง ประเทศพม่าเมืองสุระเชตรา
 เมืองปุกาม เมืองเมงจัน เมืองจกกัน เมืองปัญญ เมืองรัตนบุรี เมือง
 รัตนสิงขร จนกระทั่งถึงเมืองอมรปุร กษัตริย์พม่าดั่งแต่พระเจ้าบุชวด
 และด่มเด็จพระเจ้าบุเป็นสู่วังคือด่มภินชดัย ได้ดงบานตงเมืองเควดคณิตร
 ปราสาททองครอบครองดืบกันมา ชวนกันได้รับความเจริญในพระพุท
 คำสอน และได้ความเจริญแก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งดั้น พระยาทรงธรรม
 อันเป็นเจ้าพิภพและเป็นเจ้าแห่งพระยาข้างฉันททนต์ ก็ได้ครอบครองซึ่ง
 บ้านเมืองแวนแคว้น กับด้วยปราสาททองเควดคณิตร กับด้วยเมืองอมร
 รัตนปุรอันจะดืบคือกันมา ด่มเด็จพระเจ้าบุก็ได้ขอพระพรอันประเสริฐ ถึงว่า
 ได้ครอบครองบ้านเมืองเป็นใหญ่ก็ไม่หลงดิมในการกุศล ได้รักษาดีดเป็น
 นิจ เหมือนกับพระยาดีดว พระยาทศนจักร พระยาเนม พระยาเวดสันดร

โพธิสัตว์ มีความอดใจจำแนกแจกทานรักษาศีล เมตตากฎาแก่อาณา
 ประชาชน และบังคับตักดินขัดข้อง ราษฎรผู้ใดผิดก็ทำตามผิด ผู้ใด
 ชอบก็ทำตามชอบ มิได้เห็นแก่หน้าบุคคลผู้ใด ยุติส่าหะในความเจริญ
 โลกีย์และโลกยุต มีสติ ๓ ประการ คือข่มขุมปรึกษาด้วยอำมาตย์ผู้มี
 ปัญญาวันละ ๓ ครั้ง สดุดเมฆ ส่วน ๑๐ ส่วนเอาแต่ส่วน ๑ บริสเม
 ให้ละเบี่ยงอาหารแก่ข้าราชการ ๖ เดือนครั้ง ๑ สมนุปาต ให้ขุนรอน
 แก่ราชราษฎรชาวบ้านชาวเมืองถึง ๓ ปีจึงเรียกเขาคืน วาจาเปยุย กถาว
 ซึ่งถ้อยคำอันไพเราะเป็นที่รัก ดังคหะธรรม ๔ ประการ กายพด บริบูรณ์
 ไปด้วยกำลังกายและกำลังมือ ปาหุปาต บริบูรณ์ไปด้วยรัตนทั้งปวงมีเงิน
 และทองเป็นต้น เป็นโรคพด มากไปด้วยหมู่อำมาตย์พลทหาร เป็น
 อมัจพด เป็นอศัมภินดากยวงศ์ไม่ขาดแถว จำเดิมแต่พระยามหาดันท์
 ปฐมกัปป มีพระญาติวงศ์เป็นอันมาก เป็นอภิจักรพด มีพระปัญญา
 อันคมว่องไว เป็นปัญญาพด มีกำลัง ๕ ประการ ชมา มีความอดไว
 ชาติริย คั่นอยู่ในความเพียร อุฏฐาน มีความหมั่นธุชขัน สัมวิภาค
 อาจในที่จำแนกทาน ทยา มีความเอ็นดู อิกขนา พิจารณาดีในการทั้งปวง
 ๕๘ นิเมณายกคุณ ๖ ประการ สันนิปาต เด็ดจ้อออกปรึกษาดูการบ้าน
 เมืองวันละ ๓ ครั้ง สัมมคฺค พริกพร้อมไปด้วยราชวงศ์ราชบุตรและ
 เสนาอำมาตย์ ปฏิปชฺชน ไม่ละเลยซึ่งข้อบัญญัติโบราณไม่แต่งจัดเสีย
 ใหม่ นิवादวคฺติ กระทำเคารพแก่คนผู้มีอายุอันสูงมีคุณอันใหญ่ ๑๒ สยห
 ไม่ข่มขี่เอาบุตรหญิงชายชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย พลักร ทำการบวง
 สรวงบูชาตามโบราณ ศุคฺติ สร้างกุฏิให้สมณะทั้งหลายอันมาถึงแล้วให้

เพติดเพดิน ระวังรักษาซึ่งสัมณะทั้งหลายซึ่งยังมีได้มา^๕ นเป็นอธิพานิย-
 ธรรม ๗ ประการ จำแนกแจกทานเพื่อจะให้^๕เป็นภิกเภาอิโลกปรโลก ทาน
 กิริยาที่จำแนกแจกทาน คือ กิริยาที่รักษาคือ ๕ ประการ อาชฺชว
 ชื่อตรงประดุจเขาเมรุราช มทฺทว กายและน้ำจิตต์อ่อนโยน คป รักษา
 อุโบสถคือ อโกธ ไม่โกรธมีเมตตาจิตต์เป็นเบื้องหน้า อวิหิंस ไม่เบียด
 เบียดพิให้กรุณาจิตต์บังเกิด ขนฺติ อุดใจเหมือนดังแผ่นพระธรณี อวิโรชน
 ไม่รบกวนราษฎร กระทำตามสมควร เป็นราชธรรม ๑๐ ประการ
 และประพฤติธรรมในปิศาการดาและบุตถกรรยาญาติทั้งหลาย ประพฤติ
 ธรรมในข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยอันเป็นมิตรในหมู่พตโยธาหาญ สัมณะ
 ซึ่งพรหมณอาณาประชาราษฎรทั้งปวง และสัตว์จุฑาพาพิบาททั้งปวง
 บรรดาอาศัยอยู่ในน้ำในบก และสัตว์ที่บินได้ ในอากาศเป็นชาติเดรัจฉาน
 ทั้งสิ้น ประพฤติธรรมให้^๕คนเคยชินชำนาญไม่ให้^๕ลงต่ำในราชธรรม ๑๐
 ประการ และอุปถัมภ์ค้ำชูพตโยธาหาญ และบำรุงรักษาราชตระกูลมิ
 ให้เสื่อมถอย และอุปถัมภ์ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในทั้งปวง และอุปถัมภ์
 สัมณะซึ่งพรหมณ และเอนกสัตว์เดรัจฉานชาติทั้งหลาย และอุปถัมภ์
 ค้ำชูซึ่งชนชาวนิคมนชนบทน้อยใหญ่ทั้งหลาย และห้ามปรามคนทั้งหลายใน
 เว้นแคว้นอาณาเขตมิให้กระทำความชั่วและความผิดเกอหนุนให้^๕ทุรอน
 แก่ราษฎรที่ยากจนให้ประกอบกรหากินเลี้ยงบุตรภรรยาโดยผาสุก และ
 หมั่นพูดจาธรรมด่ากัจฉาในสำนักสมณพรหมณาจารย์ ในเหตุอันไม่ควร
 จะผูกใจอยากได้ ก็ไม่ผูกใจอยากได้ ไม่อยากได้ทรัพย์สินสิ่งของ ๆ คนอื่น
 อันไม่ควรจะพึงได้ อันเป็นข้อปฏิบัติของมหาจักรพรรดิ ๑๒ ประการ

ประพาศิโนราชธรรมทั้งหลายตั้งที่กล่าวมาแล้วนั้นทั้งกลางวันและกลางคืน
ทรงอภิบาลรักษาแต่ซึ่งราษฎรทั้งหลายทั้งปวงตั้งหนึ่งว่าบุตรเกิดในอุทร
เหมือนดังพระยาอชาตศัตรูอันได้ครอบครองเมืองราชคฤห์ในมณฑลประเทศ
เหมือนหนึ่งพระยาภาตาโคกอันได้ครอบครองเมืองเวล้าอันใหญ่ เหมือน
พระยาศรีธรรมาโคกอันได้ครอบครองเมืองปาดัมบุตรอันใหญ่ เหมือน
พระยาเทวนัมปัตติ อันได้ครอบครองเมืองดังกาถึงหพ เหมือนอย่าง
พระยาภูริศาณีนีและกษัตริย์อื่น ๆ อันได้บำรุงพระศาสนาให้รุ่งเรือง . มี
ความเต็มใจไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยทั้ง ๓ มีความอุทิศชำระจัดแจง
พระเจดีย์ทวารวดีพระบรมธาตุแห่งพระพุทธเจ้าไว้เป็นที่ไว้สักการบูชา และ
จัดแจงซ่อมแปลงกุฎีวิหารทักขังให้คืนดังเก่า ให้สมณะที่มั่งคั่งดีสุด
บริบูรณ์ไปด้วยสมบัติคุณต่าง ๆ และรู้พระไตรปิฎกควรนับถือบูชาตั้งไว้
ให้เป็นพระสังฆราช เพื่อจะให้พระศาสนารุ่งเรือง องค์แห่งอัสสัมชิต ๓
ประการ ควรอันภิกษุสงฆ์จะละเว้น มีต้นว่ากุหลาบ ๘๓ ประการ กุลโทศ ๘
ประการ อเนลัน ๒๓ ประการ ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ไม่ให้
ประพาศิโน สมเด็จพระพุทธเจ้ามีพระประสงค์บัญญัติไว้ ซึ่งจุฬารัตนสูตรที่
ติลลขาท ๒๒๗ ประการ คือคณธรรมา ให้ประพาศิโนติลลขาทตามวินัยบัญญัติ
ของพระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ พระพุทธศาสดาก็จะรุ่งเรืองพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป
ที่เมืองอมรปุระมีพระอารามชื่อมหาวิฆารามซึ่งพระสังฆราชอยู่ กับอาราม
นอกนั้นมีอยู่ ๗๐ อารามเศษ มีพระภิกษุสามเณรประมาณหมื่นรูปเศษนั้น
ได้ถวายจุฬารัตน ๔ และนิคยภคมิได้ขาด แต่ได้ถวายจุฬารัตน
กับพระสังฆสามเณรซึ่งอยู่ในพระอาราม นอกพระนครบรรดาอยู่ในเขตต์

แดนเมืองอมรปุระ^{๒๕} และได้เกิดยกต่อมเจ้าเมืองกรมการเระราชวร
 ชาวบ้านให้ถวายจุบัจจัยด้วย กับได้ประกาศให้ราษฎรชาวบ้านชาวเมือง
 รักษาดีด ๕ คัด ๘ ทุกวันอุโบสถ เพื่อจะให้ป็นหนทางสวรรค์ทางนิพพาน
 ด้วยอำนาจผลทานคัลลภาวนาบ้านเมืองก็อยู่เป็นสุข ฝนก็ตกตามฤดู
 ราคาเข้าก็ถูก ภัยอันตรายก็ไม่มาที่บ้านเมือง พระสังฆกได้ปฏิบัติเตาเรียน
 พระลัทธิธรรมทั้ง ๓ อย่าง คือปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม
 พระคำสอน่ารู้เรื่องดังหนึ่งว่าพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ได้ทำการพระ
 คำสอน่าถึงเพียงนี้แล้ว ก็ยังไม่เต็มดังพระทัยปรารถนาอีก พระคำสอน่าใน
 ดังกาทวี่เมืองอมรปุระในกรุงศรีอยุธยา ก็รู้เรื่องบริบูรณ์ทั้ง ๓ แห่ง
 พระสังฆกประกอบไปด้วยคัลลอาจารย์ดรรชนีคุณ เนื้อความก็แผ่ซ่าน
 เตื่องดไปถึงว่าในกรุงพระมหานครศรีอยุธยา พระสังฆกตั้งอยู่ในโอวาท
 คำสั่งสอนพระสังฆราช ที่ให้ ถอนหนังสือเข้ามาทงนี้ เพื่อจะรู้ว่าพระสังฆ
 ในกรุงศรีอยุธยาจะมีลักเท่าใด หนังสือพระไตรปิฎกมีอยู่เท่าใด จะต้อง
 การหนังสือพระไตรปิฎกเท่าใด ให้เอาไทยทานเข้าไปถวาย แล้วให้
 ทูลถามพระสังฆราชดู ชุนนางฝ่ายในชื่อเมตซอดันหริ่ง ได้ทูลพระเจ้า
 ทรงธรรมอันเป็นเจ้าพิภพว่า จะให้ ะชวยซี่ ะชวยมอ ะชดา ะชวย
 ๔ คน ถอนหนังสือและคุมสิ่งของมาสู่สำนักพระสังฆราช ไทยทานที่ถวาย
 เข้ามานัน ประค่างไม้ก่าเยน ๔๐ สาย ให้มอบถวายพระสังฆราช
 พระยารธรรมราชพระเจ้าช้างเผือก^{๒๖} เป็นพระยามหาธรรมราชดำล้นทายก
 แต่พอได้ฟังดำรงค์เหตุกิตติศัพท์ กิตติคุณแห่งพระสังฆราช ก็มีความ
 ยินดีศรัทธาเลื่อมใสนัก พระสังฆกที่เตาเรียนพระไตรปิฎกมีมากน้อยเท่าใด

จะต้องการหนังสือพระไตรปิฎกสักเท่าใด ให้พระสังฆราชแจ้งความมากับ
คน ๕ คนที่ถือหนังสือนั้นเกิด ตัวข้าพเจ้าขอเป็นศิษย์อันดับหนึ่งในกฎเหมือน
อย่างศิษย์ตั้งแต่เด็ก ๆ มา ไม่ว่าปัจจัยอันใดเป็นต้นว่า หนังสือพระไตร
ปิฎกบรรดาที่ต้องการนั้นจะให้แก่คนที่เดิมใช้ ไปนั้นเอากลับมาถวาย ข้าแต่
พระสังฆราช ดังข้าพเจ้ากราบทูลมา.

ณวัน ๒๑ ค่ำปีมะโรงอัฐศก มองชวยของ มองชวยชี้ มอง
ชวยมอง มองคาด มองป มาแต่เมืองอังวะ ถือหนังสือเจ้าอังวะ ๑
หนังสือเถรทาง ๑ รวม ๒ ฉบับ เป็นอักษรพระมามาทางเมืองเชียงใหม่
ให้พระยาศรีหากเพชร ขุนวิเศษภาษาดำแปลเป็นไทยได้ความว่า หนังสือ
เมตตอล้นหริ่ง ขุนนางฝ่ายในเฝ้าอยู่เป็นนิจ ให้ระชวยชี้ ะชวยมอง
งะคตา งะทวย ถือเข้ามาณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ด้วยได้ข่าวว่า
มหานครกรุงศรีอยุธยา พระพุทธเจ้าสร้างรุ่งเรือง พระภิกษุสงฆ์ประกอบ
ศีลศีลมาริคุณ มีอุตสาหะเถรเรียนฝ่ายคันถธุระ วิปัสสนาธุระมีศีลบริสุทธิ
เจ้าอังวะจึงมอบสิ่งของและหนังสือเข้ามาให้ถวายพระสังฆราชและพระภิกษุ
สงฆ์ทั้งปวง แล้วตั้งกำชับผู้ถือหนังสือเข้ามาว่า ให้ระวังรักษาหนังสือ
ให้ดีแล้วอย่าให้เนิ่นช้าอยู่ในกตางทาง ให้รีบเร่งเข้ามาให้ถึงโดยเร็ว จะ
พูดจาวักถ้าวเป็นประการใด ให้ปรึกษาหารือให้พร้อมกันอย่าให้แตก
ร้างได้ ถ้าถึงกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาแล้วก็ให้ไปดำนักอาศัยอยู่ในที่
สมควรอันชอบ จะพูดจาวักถ้าวกินอยู่หลับนอนให้สมควรประเพณีบ้าน
เมืองประเทศอันใหญ่ ถ้าจะพูดจาวักถ้าวประการใดให้พร้อมกันเป็น
คำเดียว ถ้าจะเข้าไปหาสมเด็จพระสังฆราช เอาหีบไขกุญแจเอาของ

ในหีบถวายพระสังฆราช แล้วเอาหนึ่งหีบถวายสมเด็จพระสังฆราชด้วย
 ถ้าและพระสังฆราชจะได้ถามด้วยเรื่องราวพระศาสนาในเมืองอมรปุระ
 ก็ให้เรียนพระสังฆราชว่า เจ้าเมืองอังวะเป็นพระมหากษัตริย์พระเจ้าข้างเฝือก
 ผู้ประเสริฐ ได้ครอบครองซึ่งกษัตริย์ทั้งหลาย อันมีเขตต์ในแคว้น
 แคว้นบ้านเมืองอันใหญ่อันเป็นมหาราช ผู้บำรุงพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้า
 โดยวิเศษยิ่งนัก ทรงพระราชศรัทธาถวายจุบัจจัยแด่พระสงฆ์ทั้งหลาย
 เป็นอันมากทุกวันทุกเวลา มีให้พระสงฆ์ขัดสนด้วยจุบัจจัยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 เสมอเป็นนิจทุกเดือนทุกปีไม่ได้ขาด จะได้มีพระทัยอ่อนน้อมต่อการบุญ
 หามิได้ พระเจ้าข้างเฝือกนั้นทรงพระราชอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์
 ทั้งหลายอันเล่าเรียน และทรงไว้ซึ่งพระศาสนาทั้ง ๓ คือ ปรีชาค้ำค้ำ
 ปฏิบัติค้ำค้ำ ปฏิเวธค้ำค้ำ และพระสงฆ์ที่มีอุปถัมภ์เล่าเรียนคณฤช
 วิปัสสนาธุระ ทั้งคามวาสี อรัญวาสี อันอยู่ในแคว้นแคว้น ชื่อหนึ่งว่า
 ราชภูทาบบ้านทั้งหลายไม่ว่าชาติใดตระกูลใด สุดแต่แต่ว่ามีศรัทธา
 เลื่อมใสในพระศาสนา พึงธรรมเทศนาจำแนกแจกทานรักษาดีดจำเริญ
 ภาวนา พระเจ้าข้างเฝือกก็อุปถัมภ์ค้ำค้ำด้วย เพราะอาศัยเหตุอันนั้น
 ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายก็ได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ ได้ประพฤติ
 ธรรมจริยา สัมมาจริยา ที่กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา มีพระพุทธศาสนา
 รุ่งเรืองอยู่ พระเจ้าข้างเฝือกได้ทราบดังนั้น จึงให้คนทั้ง ๔ ถอนหนึ่งหีบ
 เข้ามาร่ำเรียน ด้วยในกรุงศรีอยุธยามีพระสงฆ์ซึ่งเล่าเรียนประพฤติใน
 พระศาสนาดีเท่าใด จะต้องการหนึ่งหีบพระไตรปิฎกอย่างไร ในกรุงศรี

อยุธยาจะต้องการพระไตรปิฎกสักเท่าใด ก็ให้ว่าเรียนจดหมายให้มั่นคง
 แล้วอย่าให้เหนื่อยซ้ำอย่าให้รีบกลับมาโดยเร็ว อย่าได้ขัดขวางข้ออ้าง^{นี้}ออกไป
 ในระหว่างหนทางที่ไปมา คนที่มาด้วยกันนั้นอย่าให้วิวาทกัน ถ้ามีวิวาทกัน
 แยก^{นี้}แล้วสู้ได้ภายหลังจะมีโทษจงหนัก ๆ

ลิขิตพระพรหมมุนี (ขี้ม)

ลิขิตพระพรหมมุนีคัมภีร์ญาณนายก ครีวัญคุณาภังกรณ มหา
คณฤศรบวรดังฆารามคามวาสี ดัถย ฌนัตพระเชตุพน วิมต มังคดาราม
ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง เป็นอัมพันธ์คาราม ภายในกำแพง
พระนคร ตั้งอยู่ณทิศทักษิณแห่งพระบรมมหาราชวัง ณกรุงเทพมหานคร
อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยาบรมราชธานี อันประดิษฐานตั้งในบางกอก
ประเทศ ขอแสดงความมายังท่านทมิชชอินทังคิอ ซึ่งผู้ ถอนหนังสือ
เข้ามาอ้างให้เราได้นับว่า มหาเมตตชช เด่นาบตั้งใหญ่ซึ่งได้ครองเมือง
บ้านหม้อและคนอื่นๆ ที่ควรจะอ่าน และรู้ความในหนังสือทั้งปวงให้ทราบ
ด้วยเมื่อณเดือนกัทรบทมาศมีมะโรงนักษัตรอัฐศก จุลศักราช
๑๒๓๘ ปี มีพวกพม่า ๕ คนเข้ามาทางเมืองนครเชียงใหม่ ดังมากับ
ด้วยเจ้านายและขุนนางเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง ซึ่งดงมา
เล่าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้า
เจ้าแผ่นดินสยามกรุงนี้ ถึงกรุงเทพมหานครชนพักอยู่ที่วัดราชาธิวาส
เป็น พระอารามน้อย ชนกับ วัดพระเชตุพน วิมตมังคดาราม ราชวร มหาวิหาร
พระอารามหลวง จึงขึ้นไปหาพระสงฆ์ในพระอารามนั้นเล่าความให้ ฟังว่า
มาเพื่อจะพบพระสงฆ์ ที่เป็นใหญ่ในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ในพระอาราม
นั้นจึงพาตัวมายังสำนักเรณูวัดพระเชตุพน พม่า ๕ คนจึงแจ้งว่า คน
หนึ่งชื่อเมตตจจันทริน คนหนึ่งชื่อระชวยชช คนหนึ่งชื่อระชวยมอ คนหนึ่ง
ชื่อระคตา คนหนึ่งชื่อระทวย และว่าเจ้าแผ่นดินกรุงอังวะให้เข้ามานมัสการ

ดมเด็จพระสังฆราช ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในพระพุทธศาสนากรุงสยาม และได้
 ยื่นหนังสือให้เราเป็นอักษรพระมาตราบัน ๑ และได้ถวายไทยธรรม คือ
 ประคำกาเยน ยางไม้ใหญ่ ๒๙ ด้าย เด็ก ๓๐ ด้าย รวม ๓๙ ด้าย
 หีบกำมะตอ ๑ กัดอย่างงิ้ววใหญ่ ๒ เด็ก ๒ รวม ๔ โอถายอย่าง
 งิ้วว ๒ เหน็บ ๒ กระจุก ๑ เป็นของ ๘ ตั้งให้เรา กับไทยธรรม
 อื่นอีก คือ กัดอย่างงิ้วว ๔๔ โอถายอย่างงิ้วว ๔๔ เหน็บ ๔๔
 กระจุก ๔๔ ได้ถวายพระเถรานุเถรอื่นอีก ๔๔ รูปแล้ว เราทั้งหลาย
 พร้อมกันได้กระทำอนุโมทนาให้ต่อหน้าพระมา ๕ คน ในวัน ๕ ๓๐ ค่ำ
 นั้นแล้ว เราจึงได้หาด้ามพระมาให้อ่านแปดหนังสือขึ้นนอกเป็นภาษาไทย
 ก็ได้ความไพเราะวิจิตรด้วยกิตติคุณการ สรรเสริญ เจ้าแผ่นดิน กรุงอังวะมหา
 ราชธานีในแดนพระมา ฟังก็เพลิดเพลินใจ เราจึงคิดว่าถ้าคนเหล่านั้น
 คนซึ่งมอฮัลลียศบรรดาศักดิ์ในเมืองใหญ่ไซ้เข้ามาจริง เราก็มความ
 ประสงค์เพื่อจะให้ท่านผู้ที่ใช้เข้ามานั้น ได้เชื่อด้วยสัตกัจฉาเป็นแน่นอนว่า
 ผู้ที่รับใช้เข้ามานั้นได้มาถึงเราแล้วจริง หนังสือกับสิ่งของไทยธรรมได้
 มอบให้แก่เรา และถวายแก่พระเถรานุเถรอื่น ๆ ตามจำนวนของนั้นตาม
 บังคับมาแล้วจริง เราจึงรจนาการตักขีตนาให้เป็นสำคัญ ถ้าท่านผู้
 ใช้มามีตัวจริงแล้ว เราขออวยพรอนุโมทนาแทนด้วยปวารณาความเจริญ
 อายุ วรรณ สุข พต ปฏิภาณ และสวัสดิมงคลผลอย่างอื่น ๆ และความ
 ประสงค์สิ่งไรของท่าน ซึ่งเป็นกุศลไม่มีโทษจงสำเร็จทุกประการเทอญ
 เพราะเราได้รับธรรมบรรณาการ ความรำพันถึงเจ้ากรุงอังวะเป็น
 มหาราชกษัตริย์ และสรรเสริญดมบดีทั้งพระเกียรติยศธรรมคุณต่าง ๆ

ขยำนึกหนา เราควรจะตั้งกล่าวความในกรุงสยามประเทศนี้ แต่ง
 ออกไปเป็นปฏิบรรณาการตอบแทนให้ท่านพื้งบ้าง แต่ปกติไทยชาวกรุง
 สยามประเทศนี้ ย่อมรู้ประมาณในทางถา ความใด ๆ ถึงจะจริงแท้
 แต่ถาเป็นความโกธดาเห็นว่าเป็นคนโกธ ๆ จะเชื่อยากก็ไม่อยากกล่าวยัด
 ยาวไป ด้วยเห็นว่าไม่มีประโยชน์ และคำยกยอว่าษัตรีมหาดมฤติ
 ราชวงศ์ อุดมภินชิตยวงศ์บริดทุธมาเนื่อง ๆ ในพระบาดีและอรรถถา
 ฎีกาต่าง ๆ นั้น คนทั้งปวงชาวประเทศต่าง ๆ ได้ทราบทั่วกันว่ เป็นคำ
 ยกย่องของคนโบราณใช้ ในมัธยมประเทศที่ได้รู้ยุดนี้ ว่าสินธุสถาน
 เพราะบาดีเป็นของดังคายนานในมัธยมประเทศนั้น และอรรถถาฎีกาก็
 เป็นคำกล่าวแก่บาดี แต่การในมัธยมประเทศไม่ได้ว่าด้วยการประเทศ
 อื่น ๆ และคนบางพวกในประเทศนั้นได้ชื่อว่าษัตรี เพราะเนื่องด้วย
 ชัยชาติตามเชื้อชาติสืบตระกูลเป็นลำดับมาดังนี้ ชาติอันคือ พราหมณ์
 แพลย์ ดุฑ จันทาด เนศาท ปุรุฑ เป็นต้น ซึ่งถกกันต่าง ๆ ใน
 ประเทศนั้น และคนที่ใช้ชาติษัตรีเดิมจะชื่อว่าษัตรี ด้วยเป็น
 เจ้าแผ่นดินก้หาไม่ และเจ้าแผ่นดินในประเทศนั้น คนทั้งหลายย่อมนับถอ
 ให้ได้ราชาภิเชกณะเพราะเชื้อชาติเป็นธรรมเนียมมา ชาติอื่นแม้มีอำนาจ
 ว่าการแผ่นดินก้ไม่ได้รับราชาภิเชก แต่ถาจะว่าโดยธรรมวงศ์แล้ว แม้น
 ถึงในประเทศอื่น ผู้ที่ได้ครอบครองราชสมบัติเป็นเจ้าแผ่นดินในประเทศ
 นั้น ๆ เมื่อประพฤติกถกต้องตามมถันคชยธรรม เหมขนกษัตรีใน
 มัธยมประเทศ ซึ่งเป็นคนแบบแผนอย่างกฎหมายบ้านเมืองต่าง ๆ ดับมา

ก็จะฟังกล่าวได้บ้าง โดยที่ได้ตั้งอยู่ในธรรมวงศ์ของกษัตริย์ แต่ก็มี
 หาดต้องการนักไม่ ด้วยชื่อว่ากษัตริย์ชดยนเมือความดีมีอยู่แต่ก็เป็น
 ความดี และขอซึ่งว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ๆ มีชาติบริสุทธิไม่
 บริสุทธิ์เจอปนนักไม่เจอปนมาแต่ต้นเดิมนี้ ถึงจะว่าจริงก็เป็นกรไถด
 ห้างดั่งมาแต่ช้านาน ก็เชียวยากจะเอาเป็นประมาณไม่ได้ ด้วยว่า
 ดุพเพ ดัชชารา อนิจจา ดัชชารทงหตายทงปวงเป็นของไม่เที่ยง มีความ
 แปรปรวนยักย้ายไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นคำเกิน ๆ เช่นเราจะชอยก
 เลี้ย ไม่เดียนตามว่าตาม ซึ่งไม่ว่านั้นเพราะจะเห็นว่าพระเจ้ากรุงสยาม
 ของเราคำตระกูลกว่าเจ้านายในกรุงอังวะบัดนั้นนักหาได้ ด้วยว่าตน
 เชื้อวงศ์ในประเทศพม่าและไทยซึ่งใกล้เคียงกัน ก็สืบมาในพระราช
 พงศ์าวดาร และคำให้การคนไปมาเนื่อง ๆ ความจริงอย่างไรก็ย่อมแจ้ง
 แก่คนทั้งสองประเทศที่พอใจฟังโดยจริงอยู่ด้วยกัน จะขอว่าแต่การที่ควร
 อันเป็นธรรมเนียมคนทั้งปวงทุกประเทศ ย่อมนับถือเจ้านายทมิฬชาติ
 ภาษาและกุดจารัต ถอธรรมเนียมเดิมอันมากกว่าชาติอื่นภาษาอื่น เพราะ
 ฉะนั้นฝ่ายข้างกรุงสยามนี้ ถึงเมือบ้านเมืองได้เป็นระดั้วระดัวยกย้ายไป
 ตั้งอยู่ในอำนาจชาติอื่นภาษาอื่น และความลำบากยากเข็ญซึ่งเป็นมา
 แด่วแต่หลัง ดังครั้งกรุงวษ ๑๓๒๙ บันั้นกิด ก็ยังได้รวบรวมประดิษฐาน
 ราชตระกูล มีเจ้านายที่สมณพราหมณาจารย์ปราชญ์ทงปวงนับถือ
 วงศ์ตระกูลและ คุณธรรมแต่เดิมมานั้น ชนดำรงรักษาราชอาณาจักรเป็นพระ
 เจ้าแผ่นดินเอกราชไม่ต้องพึ่งเมืองอื่น ชนครอบครองแผ่นดินสืบมา และ
 พระราชวงศ์ นมิใช่โจรราชอาณาจักร คือใครกล้าแข่งกว่าผู้อื่นแล้วกชน

เป็นใหญ่โดยลำพังพยานภาพเท่านั้น อันพระราชวงศ์นั้น เป็นบรมวงศ์
 มหาราชอาณาจักรดำรงราชตระกูลมาด้วยความยินดี ย่อมพร้อมเพรียง
 แห่งกันทั้งหลายซึ่งได้ รับพระเดชพระคุณ แลสนับสนุนมาในราชตระกูล
 และอมัจจุตระกูลสืบมาได้ ๔ ลำดับพระเจ้าแผ่นดิน นับกาลก็เกือบได้
 ร้อยปีมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามพระองค์นั้น เป็นบรมราชนัดดา
 ธิราชของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม พระองค์เป็นปฐมพระบรม
 ราชวงศ์นั้น และเป็นพระบรมราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม
 ซึ่งได้เถลิงถวัลยราชสมบัติสืบพระบรมราชวงศ์มาเป็นปีที่ ๒ และเป็นบรม
 ชนิษฐาธิราชของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่งได้เถลิงถวัลยราชสมบัติ
 สืบพระบรมราชวงศ์ลงมาเป็นที่ ๓ และพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามพระองค์
 นั้นได้เถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นที่ ๔ ในพระบรมราชวงศ์นั้น ไม่มีคนตระกูล
 อื่นขัดกันแซกแซงให้เสื่อมทราม ด้วยราชสมบัติได้ ๗ บทจบนี้ เมื่อ
 ก่อนยังไม่ได้เถลิงถวัลยราชสมบัตินั้น พระองค์ก็ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนใน
 พระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก บัดนี้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
 แล้ว ก็ได้ดำรงรักษาดำรงราชอาณาจักรทั้งประเทศราชทั่วทุกทิศ ให้มี
 ความสุขสำราญโดยราชวิธานกิจนั้น ๆ และได้ทรงอนุเคราะห์พระราชวง
 ศำนวงศ์ ข้าราชการของอุทิศพระบาททั้งปวงให้มีอิสสรียศบริวารยศโดย
 ถาบันศักดิ์ และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองดำรงอยู่เป็นปกติ
 และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ ทรงอุปถัมภ์พระภิกษุสงฆ์สามเณร
 ทั้งปวงโดยสมควรแก่ศัตคุณสุดคุณ พระนครนิกเจริณรุ่งเรืองเป็นสุข
 ดำรงนิราศอุปถัมภ์อนันตราช

อนึ่งเพราะคำซึ่งมีมาในหนังสือว่าพระมาซึ่งมาครั้ง^{๒๕} มามนัดการ
 พระสังฆราชซึ่งเป็นพระมหาเถรเจ้า เป็นประธานในพระพุทธศาสนาสยาม
 ประเทศนี้ และพระมาพวกซึ่งมาครั้ง^{๒๕} มาหาได้พบพระมหาเถรที่เรียกชื่อตงนั้น^{๒๕}
 ไม่ ก็ด้วยเหตุนี้ท่านผู้^{๒๕} ใช้มาจะเข้าใจว่าในกรุงสยามบัดนี้ การพระพุทธ
 ศาสนาจะไม่มีผู้ใหญ่บังคับบัญชา เพราะฉะนั้นจะขออธิบายชี้แจงให้ทราบ
 ด้วยตำแหน่งพระสังฆราชนั้นเดิมแต่ก่อนอย่างธรรมเนียมในสยามประเทศนี้
 และเมืองอื่น ๆ ใกล้เคียงกัน บรรดาเป็นเมืองมีพระสงฆ์อยู่เป็นทนายถือ
 โดยปกติคนในพื้นบ้านเมืองนั้นยอมมาจารตมา คือพระมหาเถรเจ้าองค์ใด
 ซึ่งพระเถรานุเถรผู้^{๒๕} ใหญ่เจ้าหมู่เจ้าคณะในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก
 พร้อมใจกันนับถือบูชา เป็น^{๒๕} ประกอบด้วยศีลและบุญบารมีราชกิจ
 ควรจะเป็นประธานทั้งพระสงฆ์ฆราวาสและราชตระกูลทั้งราษฎร ในการ
 ตั้งสอนแนะนำให้ปฏิบัติการกุศลในพระพุทธศาสนาได้ด้วยดีแล้ว ในพระเจ้า
 แผ่นดินพร้อมกับความกตัญญูเห็นนามดี ก็ย่อมแต่งตั้งพระมหาเถรเจ้า
 องค์นั้นให้ มีอิสริยยศบรรดาศักดิ์อย่างใหญ่อย่างดังกว่าพระสังฆ^{๒๕} ทงปวง
 เรียกนามว่าพระสังฆราช เยี่ยงอย่าง^{๒๕} นมมานาน ครั้นเมื่อถึงรัชกาลแผ่นดิน
 ประจุบันนี้ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม ได้ทรงตั้งเขต
 การเก่าที่มีมาในพระบาตือรรถกาโดยละเอียดแล้ว ทรงปรึกษาด้วยพระ
 สังฆเถรานุเถรผู้^{๒๕} พระปรีชาพร้อม และนักปราชญ์ราชบัณฑิตเป็นอันมาก
 เห็นพร้อมกันว่า คำว่าราชานไม่ควรจะใช้เป็นชื่อ ไม่ควรจะเรียกจะให้แก่
 บรรพชิตอื่น นอกจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคย เพราะในบาต
 และคัมภีร์บรรพชิตกาแต่พระนามสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียว

เรียกบางแห่งว่าธรรมราชา ถึงณั้มนั้นนอกจากพระศาสดาจะชื่อว่าราชสีห์
 ก็แต่พระเจ้าทพทนต์ พระเวสสันดรเป็นต้น ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาแต่
 ก่อนแล้วออกทรงผนวช จึงได้นามเต็มมาเรียกบ้างอย่างในจักรวตติศตร
 และชาดกว่าราชฤๅษี แต่ในพระพุทธศาสดาแล้วถึงท่านที่เป็นเจ้าแผ่นดิน
 มาแต่เดิมอย่างพระเจ้ามหากบิลราช พระเจ้าภททียราช พระเจ้าปุกกุลา
 ดิการาช เป็นต้น เมื่อได้ออกทรงบรรพชาแล้วมีแต่นามว่า พระมหากบิล
 เถระ พระภททียเถระ พระปุกกุลาสิริภิกษุ ไม่ได้ปรากฏนามว่าราชาเลย
 ตั้งแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานมาแล้ว ถึงพระมหาตัพพกา
 มิเถระและพระโมคคัลลบุตรวิเศษเถระ ซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในการประชุม
 ทศกัณฐิกตยสังคายนาครั้งนั้น พระมหินทเถระซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
 อโศกมหาราช ออกไปประดิษฐานพระพุทธศาสดาในลังกาที่อัปภักดิ์ ก็ไม่
 ได้เรียกว่าสังฆราชเลย เพราะฉะนั้นจึงพร้อมกันให้ยกตั้งนามว่าพระสังฆา
 ราชนั้เลย ไม่ได้ตั้งท่านองค์ใดเป็นที่พระสังฆราชเลย และในการแรกตั้ง
 แผ่นดินปัจจุบันนี้ พระบรมวงศ์เธอพระองค์หนึ่งเป็นพระราชโอรสของ
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม พระองค์เป็นปฐมในพระบรมราชวงศ์นี้
 เป็นชนิษฐาธิบดีของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม ซึ่งได้เถลิงถวัลยราช
 สมบัติสืบพระบรมราชวงศ์มาเป็นปีที่ ๒ ได้ทรงผนวชในพระพุทธศาสดาแต่
 ทรงพระเยาว์มา จนทรงพระเจริญพระชนม์ได้ ๖๐ พรรษา ในพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามพระองค์นั้นเมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่นั้นได้ทรง
 ศึกษาหัตถะวิชาและพุทธวจนะ และวิชากราคดีโลกอื่น ๆ ในสำนักแห่ง
 พระบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นมา ครั้นเมื่อได้เถลิงราชสมบัติ จึงทรง

ปกัษาศัยพระบรมราชวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่ และพร้อมด้วย
 อนุมัตยาภิษณาศัยแห่งพระเถรานุเถระเจ้าหมู่เจ้าคณะทั้งปวงด้วยกันแล้ว
 ได้สถาปนาพระบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นให้พระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏ
 ว่า กรมสมเด็จพระปรมาณุกชทิโนรสา เป็นพระสมณุตตมมหาสังฆปริณายก
 อันใหญ่ยิ่งกว่าสังฆบริษัททั้งปวงสถลธาดานาจักร กรมสมเด็จพระปรมาณุก
 ชทิโนรสาเจ้านั้น จึงได้ทรงจัดแจงมอบคณะฝ่ายเหนือให้ ชนแก่สมเด็จพระ
 อริยวงศ์าคตญาณ สถิตยณวัดสุทัศน์เทพวราราม คณะฝ่ายใต้ให้
 ชนแก่สมเด็จพระวันรัต สถิตยณวัดอรุณราชวราราม คณะกลาง คือ
 พระสงฆ์ในเขตต์เตนพระนครนั้นแบ่งกันบังคับว่ากล่าวเป็นสามคณะ คือชน
 ณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามโดยมาก ชนในพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น
 บวรวิชัยดิษฐพันธุ์ สถิตยณวัดบวรนิเวศวิหารบ้าง ชนแก่สมเด็จพระพุทธ
 โฆษาจารย์ สถิตยณวัดมหาธาตุบ้าง ตามที่คุ้นเคย กรมสมเด็จพระปรมา
 ณุกชทิโนรสาได้เสด็จดำรงอยู่ได้ ๓ พรรษาที่ทรงพระประสงฆ์สิ้นพระชนม์แล้ว
 ไป ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามจึงโปรดให้จัดแจงการถวาย
 พระเพลิงกรมสมเด็จพระปรมาณุกชทิโนรสาเสร็จแล้ว ก็ยังทรงพระอาลัย
 ถึงยังนัก จึงได้ โปรดให้ประดิษฐานพระอัฐิธาตุไว้ณพระตำหนักซึ่ง
 กรมสมเด็จพระปรมาณุกชทิโนรสานั้นได้เสด็จอยู่เหมือนยังมีพระชนม์ มิได้
 ทรงตั้งแต่งท่านผู้ใดเป็นที่พระสังฆราชต่อไปอีกเลย มีแต่ท่านที่เป็นมหา
 เถระผู้ใหญ่เป็นเจ้าคณะทั้ง ๕ ว่ากล่าวตามคณะจนบัดนี้ ฝ่ายเราเป็น
 เศรษฐินเตวตสิกในกรมสมเด็จพระปรมาณุกชทิโนรสา จึงได้มาปฏิบัติเฝ้า
 พระอัฐิและรักษาหมู่คณะอยู่ณพระอารามนี้ ตามอย่างเมื่อกรมสมเด็จพระ

พระปรมาธิบดีชิโนรตย์ยังทรงพระชนม์อยู่ เพราะฉะนั้นเมื่อพระมา ๕ คน มาถึงวัดราชธานีวัด ได้ถามพระสงฆ์ว่าจะมาหาพระสังฆราช พระสงฆ์ใน อารามนั้นจึงได้พาพวกพระมามายังสำนักเรณูวัดพระเชตุพน ซึ่งเคยเป็น ที่สถิตแห่งกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรตย์นั้นดังนี้ และการพระพุทธรูป ศำสนาในกรุงสยามนี้ ถึงจะไม่มีสมเด็จพระสังฆราชตามอย่างเดิม เจ้าหมู่ เจ้าคณะทั้ง ๕ ก็มีสัมมัตต์โมสัรพร้อมกันปรึกษากันว่าถ้าวการทั้งปวงให้เรียบร้อยเป็นปกติ การปฏิบัติเล่าเรียนกับวิบุรณอยู่ทุกประการ

และแต่ก่อนมาจนบัดนี้ คนชาวกรุงสยามประเทศนี้ ได้รู้ทั่วกัน มานานว่า พระมาเป็นข้าศึกกับไทย เมื่อก่อนแต่จะไปภายในต้องร้อยบ ดลงมา พระมาได้กล่าวไทยว่าเป็นอย่างไรกับพระมานั้น การที่จริงที่แท้ อย่างไม่ไรในจำนวนก็ดี พระมาได้ทำกับเมืองไทยอย่างใดก็ดี การทั้งปวงนั้น ก็แจ้งอยู่กับใจของไทย และบุตรหลานของไทยที่ตกอยู่ณเมืองพระมา หรือ แต่ตัวพระมาที่เป็นคนซื่อสัตย์มักสืบกล่าวการโบราณ วิโรจราชพงศาวดาร แต่ก่อนอันจริงนั้นทุกประการแล้ว อย่าให้เราผู้เป็นสมณะต้องกล่าวถึง ความบ้านเมืองแต่ให้ดังมานั้นเลย ในแผ่นดินพระเจ้ากรุงสยามแต่ก่อนๆ ครองชนไปใน มีพวกพระมาได้เข้ามาถึงกรุงเทพมหานครหลายครั้งแล้ว มาอดอ้างว่าเป็นขุนนางทศพระเจ้าแผ่นดิน และเดชะบอดพระมาไซ้มาบ้าง ว่าตัวเป็นคนมีชาติมงคลเป็นเชื้อเจ้านายบ้าง เข้ามาขอเจริญทางพระราช ไม่ตรีผูกพันต้องพระนครให้เป็นทองแผ่นเดียวกับบ้าง หรือว่าจะหนีภัย ข้างเมืองโน้นมา หรือขอให้ช่วยตัวด้วยกำลังและอื่น ๆ บ้าง และการ

ที่คนเหล่านั้นให้การไว้อย่างไร ครั้นลับฟ่งไปการก็เป็นอย่างอื่น เป็นเท็จ
 แท้ไม่เป็นจริงดังนั้น ภายหลังมามีพระม่ายบางพวกบางคนเข้ามาอีก มาพูด
 จากกันต่าง ๆ เช่นนั้นอีกก็ไม่มีใครเชื่อฟัง ผู้บรรดาศักดิ์ย่อมมีความสงสัย
 ว่าเป็นคนสอดแนมเทียบด้วยชาวกรบ้านเมือง หรือหลุดออกดวงจะเอาตาภ
 ฆตรวางวัดด้วยเดห์กต ท่านจึงจับตัวกักขังไว้บ้าง จ้องจำทำโทษด้วยบ้าง
 มิได้ปล่อยให้ไปมาตามสบาย ครั้นชาวันทราบออกไปในเมืองพระม่าย คน
 ในเมืองพระม่ายแม่ ถึงเป็นคนดื้อมีศรัทธาซื่อตรง ประสงค์จะเข้ามาเทียบ
 นมัสการพระเจดีย์และทำบุญให้ท่านด้วยเห็นแก่พระพุทธรูปคำสอนฝ่ายเดียว ไม่
 เกี่ยวข้องด้วยราชการบ้านเมืองก็ดี ก็มีความตั้งจะเกรงกลัวจะต้องกักขัง
 ตัวไว้ จึงหาได้ไม่มาถึงกันไม่นานแล้ว แต่บัดนั้นพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม
 พระองค์ทรงพระกรุณาเมตตาแก่คนชาติมนุษย์ทุกประเทศที่ถือพระพุทธร
 คำสอน ตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาที่ทรงพระดำริว่า เมืองต่าง ๆ
 ที่เป็นชาติก็มาแต่ก่อนก็ตั้งบงเขยิบมาช้านานแล้ว คนชาติอื่นภาษาอื่นถือ
 พระพุทธรูปคำสอนถูกต้องกัน คือพระสงฆ์สามเณรและคฤหัสถ์จะเทียบชมบท
 จาริกแสวงหาข้อปฏิบัติและนมัสการพระเจดีย์ โดยความประสงค์ประโยชน์
 ชาติเห็นาก็ดี หรือลูกค้าวานิชเทียบค้าขายหมายผลประโยชน์ชาตินั้นก็
 เมื่อไม่มีข้อเหตุต่าง ๆ ขัดขวางต่อการแผ่นดิน มาตามตรงไปตามตรงแล้ว
 ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดให้สำเร็จความประสงค์ของคนพวกนั้น จะมาก็
 ให้มา จะไปก็ให้ไปตามสบาย ไม่ได้ห้ามหวงยึดหน่วงเอาตัวไว้ และ
 ครั้นเราได้เห็นพระม่ายพวกนั้นเป็นคนถือพระพุทธรูปคำสอนเหมือนกัน เราได้
 ให้ตามไต่ถามพูดจาฟังดู ก็เห็นว่าไม่มีความเกี่ยวข้องขัดขวางการแผ่นดิน

แต่อย่างหนึ่งอย่างใด เราจึงได้รับรองโดยปกติตามวิสัยสมณะ และ
ได้รับไทยธรรมของท่านโดยหวังเกียจมิได้ตั้งว่ามาแล้วแต่ตั้ง

อนึ่งเราขอแจ้งความมาให้ท่านเชื่อว่า ในกรุงเทพมหานครนี้
พระพุทธศาสนากว้างขวางอยู่ พระเถรานุเถระผู้ทรงคุณธรรม ครบ
ครองหมู่คณะ ตั้งแต่ต้นพระสงฆ์สามเณรและคฤหัสถ์ให้เล่าเรียนพระคัมภีร์
ใหญ่่น้อย และได้ตั้งอยู่ในข้อปฏิบัติบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ก็มีอยู่มากทั้ง
ภายในภายนอกพระนคร และคัมภีร์พระพุทธวจนะคือบาติธรรมกถาฎีกา
ทั้งปวงก็มีบริบูรณ์ในกรุงเทพมหานครนี้ เราทั้งหลายคือพระภิกษุสงฆ์
ขออนุโมทนาเจริญเมตตาอวยพรมาถึงท่าน ขอท่านจงมีความดีชดด้วยดี
เจริญและประกอบความดีได้ในพระรัตนตรัยให้มั่น จงบำเพ็ญการ
กุศลทานคือถาหรณาสัมมาปฏิบัติ เพื่อเป็นอุปนิสัยแก้ทางสุขคติสวรรค์
นฤพานให้บริบูรณ์ทุกประการ เทอญ

ดิฉัตรมาณวัน ๑ คำ ปีมะเส็งนักษัตรนพศก

พระบรมราชาธิบายที่ ๗ ว่าด้วยพระเทพโมลีถวายเทศนาใช้คำผิด

ณวัน ๖ เดือน ๙ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีชวดจอศก ศักราช ๑๒๒๖ เวลา
กลางคืนพระเทพโมลีถวายพระธรรมเทศนาพระธรรมบทเบื้องต้นผู้ ๑ ถึง
ในที่ว่า “ปฏิจจามีตมคฺคิกิ์ ดำสนิ ราชมฺพุทฺธาย ตณฺฺจนฺ โทวีย” ใน
นิทานพระจักษุปาตเถระ ก็อ่านไปว่า ประทับพระราชดำสนิ มีดินอัน
บุคคลประดิษฐานแล้วด้วยแหวนแห่งพระราชฯ ครั้นถวายพระธรรมเทศนา
จบทรงประเคน จึ่งทรงเปลื้องพระธำมรงค์ที่ทรงอยู่ในพระอนามิกา เมื่อ
เวลาเสด็จไปทรงประเคนนั้น พระราชทานให้หลวงนายศักดิ์กลับไปตาม
พระเทพโมลีว่า อะไร บอกมาว่าแหวนเวลาหนึ่งแล้ว ก็ความคิดผิดเช่นนั้น
ก็เป็นแต่กิริยาไพร่ไม่รู้จักรับในพระราชวัง ที่พระสงฆ์จะเรียกว่าในราช
ตระกูล ก็พระเทพโมลีเป็นพระราชาคณะ มีบรรดาศักดิ์เหมือนขุนนางเป็น
พระยาชาววัดเรียกว่ากุดปละแก้ว ก็มาเรียกของเครื่องทรงของพระเจ้า
แผ่นดินเหมือนกับของไพร่ ๆ ไม่สมควรเลย พระเทพโมลีเฝ้าฯ ไม่ขึ้นแก่
ความรัของตัวทุกข้อทุกประตูไป ขึ้นแต่หนึ่งลืออ่าน ก็ผู้แต่งหนังสือให้อ่าน
นั้นก็เป็นคนปากคำปากเดวนัก มาเรียกของเป็นคำมครที่พระเทพโมลีเรียก
ว่าพระบาทนั้น ว่าแหวนแห่งพระราชฯ ผู้เป็นชาววัดหรือชาวบ้าน ผู้
แปลหนังสือออกจนได้มารับจ้างหรือรับอาต่าเป็นอาจารย์สอนพระเทพโมลี

ให้เทศน์ได้ ก็ควรจะยินดีขอบใจด้วยแล้ว ยิ่งรู้จักหนังสือคำมครแปล
ถูกศัพท์อยู่ ดีกว่าพระเทพโมลีที่ละเลยหนังสือเลย คงอยู่แต่นั่งกิน
นอนนั้นนิตยภักตร์ในหลวงหลงดำริว่าเอาธุระพระคำสอนบอกหนังสือ
หนังสืออยู่นั้น แล้วละพระราชทานไปถึงเดือนละ ๑๘ บาทเป็นนิตย์ แต่
ผู้รับปากไพร่ยากง่าย “ราชมูทรา” ที่แปลว่าแหวนแห่งพระราชานัน
เป็นของเจ้าของนายเรียกอะไร อย่างนี้ไม่ควรเลย ว่าตามลัทธิตามจริง
“ราชมูทรา” คำนี้ที่แปลหนังสืออยู่ตามเคยได้ ยินมา แปลโบราณแท้
ว่าด้วยตราพระราชสีห์ ครั้นมาภายหลังมีผู้คิดว่า ตราพระราชสีห์เป็นของ
กรมมหาดไทย มีใช้ของเจ้าแผ่นดินที่ชาววัดจะเรียกว่า พระมหากษัตริย์
จึงบิดแปลเสียใหม่จากคำโบราณ แะหันให้ถูกศัพท์ด้วย ว่าด้วยตรา
แห่งพระยาบ้าง ด้วยแหวนแห่งพระยาบ้างตามภาษาแปล ก็แต่ภาษา
เทศน์ถึงในเรื่องชาดกต่าง ๆ ที่กล่าวด้วย “ราชกุณิมูทริกา” ก็เคยได้
ยินท่านเทศน์ว่าพระขำมรงค์ แต่เมื่อเป็นของท้าวพระยาเมืองอื่นโบราณ
คนก็มักเรียกหมิ่น ๆ เสียว่าแหวน อย่างพระขำมรงค์ของนางสีดา
ทศกัณฐ์ถอดออกขว้างส่งตาย ๆ คาบไว้ถวายพระราม ๆ ให้หนุมานคืนไป
ถวายนางสีดานั้น คนโบราณก็เรียกกันว่าถวายแหวน คำนี้หัวเป็นมังกู
ท้ายเป็นมังกูอยู่ ก็นางสีดาและพระรามนั้นเป็นเจ้าหรือเป็นไพร่ ถ้าเป็น
เจ้าก็ไม่ควรจะว่าถวายแหวน ควรจะว่าถวายพระขำมรงค์ เพราะของนั้น
นางสีดาได้ทรงมาแต่ก่อน ภายหลังพระรามมาทรงไว้ มีใช้ของ ๆ ผู้อื่น
ซึ่งเป็นของไพร่ หนุมานได้มาโดยซื้อขายหรือแย่งชิง หรือเป็นของตก

กลางป่าค่ำไม้ได้มา จึงควรจะว่าถวายแหวน ก็ในของ ๆ เจ้านายบ้านอื่น
เมืองอื่น ถึงคนโบราณก็ว่าผิด ๆ อยู่ดั่งนมเป็นอย่างมาอยู่ ก็ในที่เทศนา
นั้นพดุงคำเทศน์ไปอย่างคำแปลก็ไม่สู้กระไรนักดอก แต่เมื่อเทศนาจบแล้ว
เสด็จไปทรงประเคนทรงพระขำมรงค์ไป พระขำมรงค์นั้นที่ทรงอยู่เป็น
นิศยทงกลางคั่นกลางวัน เห็นจำได้อยู่ด้วยกันทั้งชาววัดชาวบ้าน เมื่อ
พระราชทานให้ทวงนายศักดิ์ไปถามว่าอะไร พระเทพโมด็เรียกมาว่า
แหวนนั้น พานจะพดุงพดามเหล็ดตามอยู่เล็กน้อย ครั้นจะชักเข้าก็จะมึ
ที่แก้คิดว่าจำไม่ได้แต่ไม่เห็นแต่คนอื่น ๆ ยกไว้ที่หนึ่งไม่ว่า ครั้นมาเมื่อ
ณวัน ๗ เดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำเวลาดากตางคั่น พระเทพโมด็มาถวายพระธรรม
เทศนาว่า ในที่ประโยคว่า “อถชวสุตฺตํ ปุรโธ อภิกกมฺมฺนฺตสุตฺตํ ยุกฺคิ
คิวั พาริตฺติ” นั้น เทศนาว่าเมื่อโคไชนันต์ลงไปข้างหน้า แอกกัเบียดเบียดพ
ซึ่งข้อแห่งโคนัน ว่าดังนี้ดัง ๆ ได้ ยินถนัตวาข้อ ไม่วาคอเตย ก็เมื่อ
เลี้ยงดั่งนี้ได ยินออกมา ถ้าเป็นเลี้ยงพระคิริธรรมมนุหรือพระ โพธิวงศ์
ก็จะทรงดั่งดีว่าเป็นเลี้ยงชาวตะวันตกจึงได้ ยินไปดั่งนี้ แต่เลี้ยงพระเทพ
โมด็คำอื่นเป็นเลี้ยงไทยชัดว่าดั่งนี้ ก็ทรงพระดำนิษฐานเป็นแนถนัตวา
พระเทพโมด็นั้นวางใจขาดแก่หนังสืออ่าน ไม่ได้แต่ดูหนังสือคำมคธและ
คิดถึงความคิดถูกเตย จึงได้มีพระราชโองการให้ขุนสุวรรณอักษรคณ
เข้าไปถามว่าข้ออะไรของโค พระเทพโมด็บอกว่าข้อเท่าแล้วกับข้าทวน
เทศน์ใหม่ว่า เมื่อโคไชนันต์ลงไปข้างหน้า แอกกัเบียดเบียดพซึ่งข้อแห่ง
โคอีกอย่างก่อนนั้น จึงได้ทรงร้องดั่งนี้ว่า แอกเขาผูกกับอะไร พระ

เทพโมตจึงแก้ศวได้ขานอีกครั้งหนึ่งว่า เมื่อโคไชนลงไปยังหน้า แอ
กเบียดเบียดซึ่งคอแห่งโคนน ก็ของนั้นความเหม็นเหม็นนัก แต่เด็ก ๆ นั้น
ก็รู้ว่าแอไม่ได้ผูกเท้าโค ว่าอะไรเระอย่างนี้ ดูจิตจางเห็ดกเห็ดนั้
พระเทพโมตอายุถึง ๖๒ ปีก็เป็นผู้ใหญ่อยู่แล้ว จะหัดชราที่ไม่ได้ เพราะ
อายุยังไม่ถึง ๗๐ ก็ถ้าในคำดำ ๆ จะทราบความยาก เหม็นอย่าง
ที่ว่า คัตตระคัตตระวะดีกิกิ ภัตัง ปาปุนาติ เช่นนี้ยกไว้ จะไม่ว่า
อะไรนักที่พระเทพโมต แต่ในที่ถวายเทศน์บัดนี้ ความก็ยอมทราบ
กันอยู่กลุ่ม ๆ เห็นว่าหัดหัดมง่ายเระนั้แล้ว จึงให้ตนิคยภัตร
เสีย ให้คงได้รับแต่ตามคำดังอย่างพระราชาคณะที่ไม่ได้เระเรียน เป็นแต่
ผู้ยู่รักษาพระอารามไม่มีความถอยสิ่งไรก็เป็นดีอยู่แล้ว ๆ

พระราชปูณาในรัชกาลที่ ๕

พระราชปูณาที่ ๑

(ไม่พบพระราชปูณา มีแต่คำถวายวิสัชนา)

เรื่องแปลศัพท์พระนิพพาน

แปลศัพท์นิพพาน ตามโองการพระราชหัตถเลขาพระองค์ โดย
พระราชปูณาเมื่อประกาศเบญจศก ศักราช ๑๒๓๕

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
ยังดำรงพระยศเป็นกรมพระ

นิพพาน^๕ นั้น คือความดับไม่เหลือแห่งอวิชชาและตัณหาจนขันธ^๕ ๕
ไม่มีไม่เป็นต่อไป ความที่อวิชชาและตัณหาดับไม่เหลือ ด้วยอริยมรรคสัมมุจ
เฉตพหาน^๕ นี้แต่ชื่อว่านิพพาน

หม่อมเจ้าพระญาณวราภรณ์

วัดบพิตรพิมุข

นิพพานศัพท์^๕ นั้น แปลว่าสิ้นราคะโทสะโมหะทั้งปวง สัมด้วย^๕ เนื้อ
ความในชมพูชาติสูตร พระธรรมเด่นาบดีสาริบุตรแต่งธรรมเทศนาแก่
ภิกษุทั้งปวงว่าสิ้นราคะโทสะโมหะ ได้ชื่อว่านิพพานประการหนึ่ง นิพพาน^๕
นั้นแปลว่า ธรรมเป็นที่ดับทุกขทั้งปวง สัมดังถ้อยคำที่สมเด็จพระผู้มี
พระภาคตรัสพระธรรมเทศนาในสังขยวิงศ์ ว่าดับซึ่งตัณหาด้วยอริยมรรค^๕
ทั้ง ๘ มีได้ดับตัณมรรคเป็นคน มีอรหัตตมรรคเป็นที่ดับ ไม่มีเศษใดข้อ

นิพพานเป็นที่ดับทุกข์ทั้งปวงประการหนึ่ง นิพพานนั้นแปลว่าธรรมชาติออกจากตัณหา สัมด้วยบทวิคิหระว่าธรรมชาติได้ออกจากตัณหาเป็นเครื่องพ้นผู้ใดในไตรภพทั้ง ๓ ธรรมชาตินั้นชื่อนิพพาน นักปราชญ์พึงตั้งนิตยฐานว่านิพพานนั้นแปลได้สามประการ คือแปลว่าสันนิวาระโทสะโมหะหนึ่ง แปลว่าดับทุกข์ทั้งปวงหนึ่ง แปลว่าออกจากตัณหาเป็นเครื่องพ้นผู้ใดในไตรภพทั้งสาม คืออกามภ รูปภ อรุภ เป็นสามประการหนึ่ง

หม่อมเจ้าพระสมเด็จพรพุมจารย์
 ครั้นยังเป็นหม่อมเจ้าพระพุทธรบาทปัลลันทน์
 วัดระฆังโฆสิตาราม

“วานโต นิคุชนฺตํ นิพฺพานํ อถวํ วานลํชาตํย ตณฺหาญ นิคุชนฺตํ
 นิพฺพานํ นิพฺพาติ เอเตนาติ นิพฺพานํ”

แปลว่า ธรรมชาติออกจากธรรมร้อยไว้ ซึ่งดีควรชื่อนิพพาน
 นัยหนึ่งว่า ธรรมชาติออกจากตัณหา อันกล่าวคือนิพพานชื่อนิพพาน

อีกนัยหนึ่ง “นิพฺพานํ” แปลว่าธรรมเป็นเครื่องดับแห่งเพลิง คือ
 ราคะเป็นต้น

หม่อมเจ้าพระธรรมมุนีศุทธา
 วัดบวรนิเวศ

“นิพฺพานํ” นั้นคือเป็นเครื่องดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ทั้งต้น
 และสรรพสิ่งสรรพทั้งหมดยุติดับสนิทสิ้นเชื้อหาเสรมมิได้

แปลตามศัพท์บัญญัติโดยสังเขปเท่านั้น

สมเด็จพระวันรัต (ทับ) วัดโสมนัสวิหาร

ครั้งยังเป็นพระพิมลธรรม

นิพพานะ แปลว่าดับเหตุเกิดทุกข์ ดับทุกข์เสียหมด จึงเป็นสุขอย่างยิ่ง
 ผู้ใดทำให้แจ้งนิพพานด้วยความรู้ความเห็นเองแล้ว ผู้นั้นก็ดับทุกข์ ดับ
 ทุกข์หมด แปลนิพพานนี้ไม่อยากนึกคิด แต่ความทำให้แจ้งด้วยความ
 ความเห็นจริงนยานักเที่ยว ผู้ที่หลงมอมเมาไม่รู้จักทุกข์แล้วไม่ชอบไม่
 อยากได้นิพพานเลย ถึงจะพูดถึงนิพพานแต่ก็ไม่เห็นจริง เหมือนกับ
 คนที่มีจักษุขบแต่กำเนิด ไม่รู้ไม่เห็นอะไรก็พูดไปตามเขาที่พูดกันฉะนั้น
 นั่นแหละ

สมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ์

ครั้งยังเป็นพระสาสนโสภณ ที่พระธรรมวโรดม

นิพพานะศัพท์ ว่าดับ คือดับเครื่องเครื่องเผาเสีย ท่านผู้ทำเครื่อง
 ร้อนเครื่องเผาให้ดับได้แล้ว เป็น นิพพุโต สัตถุโต ผู้ดับแล้วเป็นผู้เย็น
 แล้ว หนึ่งท่านแยกเป็น ๒ นิ ๓ วานะ ๑ นิ ว่าออก ว่าไม่มี วานะ
 ว่าผู้ร้อยไว้ ผู้เย็นไว้ คือคณหา อาเทศ (ว) อักษรเป็น (พ) อักษร
 ลัมภูทริรูป เป็น นิพพาน์ ประกอบความว่า นิพพาน์ ออกจาก วานะ
 คือคณหาแล้ว นิพพาน์ ไม่มี วานะ คือคณหา นิพพาน์ เป็นเหตุเป็นเครื่อง
 ไม่มี วานะ คณหา ดังนี้ เป็นนัยวิธีหนึ่ง

ก็แต่นัยว่า นิพพาน์ ดับ คือดับเครื่องร้อนเครื่องเผา ได้ยุติติกว่า
 นัยที่แยกเป็น ๒ คือ นิ ๓ วานะ ๑

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สุริ) วัดประทุมคงคา
 ครังยังเป็นพระพรหมมุนี

นิพพาน ธรรมชาติไม่มีแห่ง วานะ คือ ตัณหา

พระพรหมมุนี (เหมือน) วัดบรมนิวาส
 ครังยังเป็นพระอริยมุนี

นิพพาน นั้น ก็คำว่า นิพพาน นั้นมาก เมื่อประสงค์ถึงขตธรรมวิถึงขาร
 ซึ่งไม่มีถึงขตลักษณะ คือความเกิดขึ้นดับไป ตั้งอยู่แปรไป แต่ไม่มี
 ตัวอย่างที่จะแสดงให้เห็นชัดแล้ว นิพพาน แปลว่าธรรมเป็นที่ดับเพลิง
 ก็ดับเพลิงทุกข หรือแปลว่าธรรมเป็นที่ไม่มี วานะ ของร้อยวัดคือตัณหา

พระเทพกระวี (นัม) วัดเครือวัล
 ครังยังเป็นพระสุคุณคณาภรณ์

นิพพานศัพท์ คือนิพพาน แปลว่า ธรรมชาติเป็นที่ออกจากตัณหา
 ตะกิเลสทั้งปวง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (จี) วัดประยูรวงศาวาส

นิพพาน แปลว่า ออกจากตัณหา ตัณหานั้นคือ ความอยากได้
 ความปรารถนา วิญญาณดวงใจ ไม่มีความอยากได้ ความปรารถนา
 เป็นวิญญาณบริสุทธิ์ ดูจากาศัพท์ไม่มีสิ่งใดเกี่ยวข้องติดค้างอยู่ได้ วิญญาณ
 ดวงนั้นแต่เป็นนิพพาน เพราะเป็นวิญญาณสะอาดไม่ติดอยู่ด้วยมตทินโทษ
 สิ่งใด ก็พ้นจากความเกิดความตายทุกข์ภัยทั้งปวง รับพระราชทาน
 พิจารณาเห็นอย่างนี้ ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

สมเด็จพระวันรัต (สมบุญ) วัดพระเชตุพน

ข้อถามว่า นิพพานศัพท์แปลว่าอะไรนั้น อาตมภาพทราบว่าได้เป็น นิ ๑ วาณะ ๑ ครั้นปริยายเอา (อ) เป็น (พ) แล้วทวนภาพเป็นดังดำเร่รูปเป็นนิพพาน แปลว่าธรรมเข้าไประงับดับไม่เหลือหลง

พระพิมลธรรม (อ้น) วัดพระเชตุพน

ครั้งยังเป็นพระธรรมไตรโลกอยู่วัดสุทัศน์

นิพพาน นั้น ตามพยานุชนะ ว่าออกจากคันหา เป็นเครื่องเขี้ยวร้อยไว้ อย่างหนึ่ง แปลว่าดับ คือธรรมอันดับเพลิง รากะ โทสะ โมหะ แม้นพระดำริบุตรกล่าวหาว่า ความดับรากะ โทสะ โมหะ ชื่อว่านิพพาน

พระธรรมเจดีย์ (เนียม) วัดกัลยาณมิตร

ครั้งยังเป็นพระเทพโมลี

วิดิษณา นิพพานศัพท์ตามนัยแห่งพระธรรมกถา ดังตามลุ่มถาวรวิภังค์ ๔ คัมภีร์วิดิษณา ว่า “วานํ วุจฺจติ ตณฺหา” ความว่า ตณหา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วาณะ บทวิเคราะหว่า “นิกุชฺฐํ วานโต นตฺถิ เอตฺถ วานํ อิมํมํ วา อธิคเต วานตฺส อภาโวติ นิพฺพาน” แปลว่า ธรรมชาติอันใดออกจากตณหาชื่อว่า วาณะ เพราะฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่านิพพาน

นัยหนึ่งตณหาชื่อว่า วาณะ ไม่มีในธรรมชาตินั้น เพราะฉะนั้นธรรมชาตินั้นชื่อว่า นิพพาน

นัยหนึ่ง ในเมื่อธรรมชาตินั้น^๕บทกตได้แล้ว ความที่ห้ามได้แห่งต้นหา
ชื่อว่า วานะ ปรากฏ เพราะฉะนั้นธรรมชาติ^๕นั้นชื่อ นิพพาน ธรรมชาติ
ที่ออกจากต้นหาชื่อว่า วานะ นั้น คือพระอรหัตตผล

พระธรรมไตรโลก (ทอง) วัดอรุณราชวราราม
ครั้งยังเป็นพระเทพมุนี

ในบทคือนิพพานนั้นว่าดับโดยไม่เหลือ

สมเด็จพระวันรัต (แดง) วัดสุทัศน์
ครั้งยังเป็นพระเทพกระวี

นิพพาน นั้นโดยพยัญชนะว่า ออกจากต้นหาเป็นเครื่องเย็บร้อยไว้
อย่างหนึ่งแปลว่าดับ คือเป็นธรรมชาติเพลิงวาระโทะระโมหะ ตามคำ
พระสารีบุตรว่าความดับวาระโทะระโมหะ ชื่อว่านิพพาน

พระธรรมภาณพิลาส (ผ่อง) วัดประยุรวงศาวาส
เมื่อยังเป็นพระโพธิวงศ์

นิพพานศัพท์ มีเนื้อความวิภาษมากหลายอย่างนัก ถ้าจะแปล
สั้น ๆ นิพพานแปลว่า ขงเป็นที่ดับกิเลสเท่านั้น จึงจะสรุปความได้มาก
กว่าอื่น

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณ
ครั้งยังเป็นพระราชมุนี

คำว่านิพพาน ที่พระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสธรรมเจริญว่าเลิศกว่า
ธรรมทั้งหลายนั้น คำประเภทตามสังเกตในพระปริยัติว่านิพพาน ดังนี้

นิพพาน นั้นคือนามธรรมอย่างหนึ่งซึ่งอสังขตธาตุ ซึ่งอสังขตธรรม เป็น
 สภาวะอันทรงเป็นปกติของตน อวิชชาและตัณหาเป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัย
 ธรรมไม่ประสมแต่งได้ กล่าวโดยปริยายอีกแห่งแยกเป็นสอง คือ
 อรูปาทิเลศ คืออนรูปาทิเลศ นิพพาน เป็น ๓ คือดับสังขารทุกข์
 ในภพสาม เป็น ๕ คือว่างบในกามคุณ ๕ เป็น ๖ คือทำลายตัณหา
 ในอารมณ์ ๖

อสังขตธาตุนั้น ท่านผูกพยัญชนะเป็นที่ตั้งเกิด กล่าวคุณวิเศษ
 ของธรรมนั้นว่านิพพาน ธรรมอันนี้ออกได้จากตัณหาโดยบทว่า “วานโถ
 นิภูณคํ นิพพานํ” ธรรมอันนี้ออกได้จากตัณหา ธรรมนั้นชื่อว่า
 นิพพาน

“นตฺถิ เอตฺถ วานนฺติ นิพพานํ” ตัณหาไม่มีในอสังขตธรรมนี้
 เพราะเหตุนี้ อสังขตธรรมนี้จึงชื่อนิพพานเป็นที่ไม่มีตัณหา

นัยหนึ่ง “อิทฺติเต วานนฺตํ อภาโวติ นิพพานํ” อสังขตธรรมบุคคล
 ได้สำเร็จแล้วตัณหาไม่มี เพราะเหตุนี้ อสังขตธรรม จึงว่านิพพานธรรม
 อันไม่มีตัณหา โดยความอธิบายว่า อสังขตธรรมนั้น ให้ผู้ที่ได้สำเร็จ
 แล้วมิให้มีตัณหาดังนี้ ได้รับพระราชทานโดยอรรถถัสสนิษฐานดังนี้

พระญาณสมโพธิ (อิม) วัดมหาธาตุ

พระบาทนิพพานสูตรว่า “โย โช รากฺขโย โทสฺสฺสโย โมหฺสฺสโย
 อิทํ วุจฺจติ นิพพานํ” ธรรมสิ่งใดที่ไร้รากะโทสะโมหะสิ้นไป ธรรม
 สิ่งนั้นชื่อว่านิพพาน คำอธิบายในนิพพานศัพท์ โดยบทที่มิในคัมภีร์

พระมงคลทิพนี้ ในบทนิพพานสังคิกริยานัน นิพพานศัพท์นี้แปลว่า
เป็นที่ดับแห่งเพลิง คือราคะโทสะโมหะ

อีกนัยหนึ่ง นิพพานศัพท์ แปลว่าออกแล้วจากค้นหาเป็นที่ยังจิตต์
ให้หลง

พระราชปณิธานที่ ๒

ว่าด้วยการก่อพระทรายและเรื่องเตภาติขฉิลิต

ด้วยพระยาศรีสุนทรโวหารญาณปรีชามาตย์ บรมนารถนิกายภักดี
พิริยพาหะ เจ้ากรมพระอาตักษณ รับพระบรมราชโองการได้เกล้า ฯ ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เรียงความข้อพระราชปณิธาน ๔ ข้อส่งไปให้
พระยาวิสุทธิการบัต ศรีวิสุทธิศาสตร์นโรประการ จางวางกรมสังฆการีธรรม
การ เมื่อยังถามพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายคันถธุระและพระสงฆ์
บาเรียนทุกพระอาราม

ในพระราชปณิธานนั้น ข้อ ๑ ว่า การก่อพระทรายหรือเจดีย์ทราย
ในฤดูตรุษสงกรานต์และฤดูอื่นบ้าง เช่นอย่างก่อนทุกวันนี้ จะมีบทพระ
บาลีหรืออรรถกถาฎีกา คัมภีร์ใดบ้าง

ข้อ ๒ การก่อพระทรายนี้ มีมาแต่ครั้งพุทธกาล หรือมีขึ้นภายหลัง
เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว

ข้อ ๓ ถ้ามีขึ้นภายหลังพุทธกาล มีชนนประเทศใดก่อน ผู้ใดเป็น
ต้นบัญญัติจัดการ และปรารภเหตุอะไร จึงได้ คิดจัดการก่อพระทรายขึ้น
เป็นธรรมเนียมในบ้านเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาสืบมาจนถึงกาลทุกวันนี้

ข้อ ๔ ในเรื่องเตภาติขฉิลิต เดิมว่าพระอรุณเวตกัลลป มีบริวาร ๕๐๐
พระคยกัลลปมีบริวาร ๓๐๐ พระนันทกัลลปมีบริวาร ๒๐๐ รวมขฉิลิตบริวาร
ครบพันหนึ่ง ควรจะเป็นพันตามรูปทงอาจารย์ด้วย

ครั้นเรื่องความในอาทิตยปริยายสูตรมีว่า “ตลัส ภิกขุสหัสสัสสะ
อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิสฺส” ว่าจิตต์ของพระภิกษุพหนึ่ง
นั้นหลุดจากอาสวระทั้งหลายแล้ว คือบรรลุนิพพานแล้ว สันด้วยกันทั้งพหนึ่ง
นั้นแล้ว

อนึ่งความในพระปฐมสมโพธิ กล่าวด้วยพระพุทธเจ้าแต่เจ้ามา
เมืองกบิลพัสดุ์ ครั้งแรกมีว่า “ขีณาสวสหัสสปริคุโต” ว่าพระภิกษุ
ขีณาสพพหนึ่ง คือท่านโบราณชฎิตพจนันนั้นละ แวดล้อมตามเด็จ
พระผู้มีพระภาคมาแล้ว

ในจาคูรงคณินิภาต มีว่าพระภิกษุขีณาสวหารหิต โบราณชฎิตพ
พระองค์ ได้มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคในสมัยจาคูรงคณินิภาต ในความ
นี้คือพระโบราณชฎิตพจนพระอรุณเขตกัถสเปนนั้นละ มิใช่พระอรหันต์
พจนอื่น

ความเรื่องนทรวังยังเคลือบคลุมอยู่ จะเป็นพระอรหันต์พจน
หรือพจนสาม อย่างไรแน่ จะมีข้อวินิจฉัยเองแท้ในพระคัมภีร์ได้บ้าง

ขออาราธนา เจ้าพระคุณ พระราชา คณะผู้ใหญ่ ผู้น้อย และ บาเรียน
ทั้งปวง เรียงความถวายเป็นศิลาพระราชปุจฉา ๔ ข้อนี้ มายืนแก่
พระยาศรีสุนทรโวหารในกำหนดวันนี้ พระยาศรีสุนทรโวหารจะนำขึ้น
ทูลเกล้า ฯ ถวายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่าให้ขาดได้ตาม
รับสั่ง

หมายเหตุวันที่ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๓๐๘

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๐๘

รับพระราชทานถวายเป็นวิดิษนาพระราชปณิธาน & ข้อ ตามลัทธิปัญญา
ข้อหนึ่งว่า การก่อพระทรายหรือพระเจดีย์ทราย ในอุษณกรรณสงกรานต์
หรืออุษณกรรณบั้ง เช่นอย่างก่อกันทุกวันนี้ จะมีในบทพระบาลีหรือ
อรรถกถาฎีกาคัมภีร์ใดบ้างนั้น อาตมภาพยังไม่พบว่ามาในพระบาลีแห่งใด
นอกจากทรงอนุญาตให้ก่อพระสถูป พระศากยเจ้านั้น เป็นที่สักการบูชา
ในที่ประชุมทางสี่ ซึ่งมีมาในบาลีมหาปริณิพพานสูตรในทักขิณายมหาวรรค
ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาฎีกาทั้งหลาย จำแนกพระสถูปไว้ โดยชื่อและ
ประเภทต่าง ๆ กัน รวมเป็น ๔ อย่าง คือ พระสถูปที่บรรจุพระธาตุ
เรียกว่าธาตุเจดีย์บ้าง ตำรับเจดีย์บ้างอย่าง ๑ พระสถูปที่บรรจุพุทธร
บิณฑารและวัตถุสถานที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงบริโภคนั้น ซึ่งเป็นอสังหาริยะ
ยกนำไปไม่ได้ มีไม่พระมหาโพธิ์เป็นต้น เรียกว่าบริโภคนเจดีย์อย่าง ๑
พระสถูปที่บรรจุอักษรสวดดงพระธรรมที่เป็นพระพุทธรพจน์ เรียกว่าธรรม
เจดีย์อย่าง ๑ พระสถูปพระปฏิมาที่สร้างอุทิศต่อพระพุทธรเจ้า เรียกว่าเทวเจ
ดีย์อย่าง ๑ ก็สถูปนั้น ในพระบาลีและอรรถกถาฎีกาก็ไม่ได้นิยามชัด
ว่าให้ก่อด้วยสิ่งอันใด แต่การก่อพระสถูปที่มีปรากฏในเรื่องนั้น ๆ ก็ล้วน
ก่อด้วยถาวรวัตถุเป็นต้น ที่ปรากฏว่าพระเจดีย์ทรายเท่านั้น มีมา
ในธรรมมิกนันทิตราชาดก ในคัมภีร์ปัญญาสาธก ซึ่งได้ทราบว่าเป็น
ของลาวแต่ แต่งว่าเป็นคำพระอินทรบอกแก่พระโพธิสัตว์ว่า ก่อ
พระเจดีย์แล้วใด วิจารณ์แล้ว มีเรื่องและถ้อยคำสำนวนลักษณะประโยค
ไม่เป็นที่น่าเชื่อฟังได้ ส่วนในคัมภีร์อื่น ๆ ก็พรรณนาแต่อันดังดีในการ

เกลี้ยทราญในภูมิสถานในวาระนั้นเท่านั้น หรือมีมาในคัมภีร์ได้อีกบ้างนั้น
 อาตมภาพทราบยังไม่ตลอด

ข้อ ๒ ซึ่งว่าการก่อพระทรายนั้น มีมาแต่ครั้งพุทธกาล หรือมีขึ้น
 ภายหลังนั้น เพราะไม่มีในบาลีแห่งใดว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตหรือตรัส
 สั่งให้ก่อด้วยทรายโดยอาการที่ก่อกันในทุกวันนี้ ได้ความสันนิษฐานว่า
 มีขึ้นภายหลังแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว

ข้อ ๓ ซึ่งว่าถ้ามีขึ้นภายหลังพุทธกาลมีชนประเภทใดก่อน ผู้ใด
 เป็นกัมมัญญัตติจัดการ และปรารภเหตุอะไรจึงได้คิดจัดการก่อพระทรายขึ้น
 เป็นธรรมเนียมในบ้านเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนามานี้ ดับมาจนกาลทุกวันนี้
 นั้น เพราะมีมาในปัญญาตชาดก ดังกล่าวไว้ในข้อต้น และไม่มี
 ผู้ใดก่อกันในประเทศตะวันตกคือ พม่า, มอญ, อินเดีย, ดังกา
 เว้นไว้แต่มอญที่ออกไปจากกรุงเทพ ฯ ได้อย่างไรทำเช่นบ้าง ได้ความ
 สันนิษฐานว่า มีขึ้นในประเทศลาวก่อน ลาวเป็นกัมมัญญัตติจัดการ
 ปรารภเหตุคืออยากจะได้บุญให้มากกว่าเกลี้ยทรายโดยปกติ หรือคิดทำ
 อย่างนั้นแล้วจะชักชวนผู้ที่อยากได้บุญให้มาก ทำได้โดยสะดวกกว่าจะเกลี้ย
 โดยปกติเหมือนบอกบุญก่อพระเจดีย์ดินกันในทุกวันนี้ ชะรอยผู้
 กัมมัญญัตติเรื่องก่อพระทรายนั้นจะคิดเห็นว่า พระสถูปเป็นของที่พระพุทธเจ้า
 ทรงอนุญาตในอรธกถาฎีกาแสดงบริโภคเจดีย์ และอุทเทสิกเจดีย์ไว้ด้วย
 เมื่อก่อทรายให้เป็นจอมชนก็จะได้เป็นสถูป เมื่อเก็บเอาใบโพธิ์นั้นมรดว่า
 เป็นพืชพรรณเนื่องมาแต่ต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสบรรจไว้ณภายใน ทั้ง
 คนก่อที่ทักต้องพระพุทธรูป ก่อจัดได้ ข้อว่าเป็นบริโภคเจดีย์และอุทเทสิก
 เจดีย์ดีกว่าจะเกลี้ยโดยปกติ ข้อนี้เป็นแต่อนุมานตามเหตุ

อีกประการหนึ่ง เรื่องก่อกษัตริย์นั้น จะเป็นของย่อมาแต่ก่อกษัตริย์
 ดัฏฐด้วยถาวรวัตถุเหมือนเรื่องมีแจ้งซึ่งถือกันว่า ใครทำได้ ซื่อว่ายากยิ่ง
 พระศาสดา เป็นของย่อมาแต่ก่อนมาแต่ตั้งคายนาจนนั้น เรื่องตั้งคายนา
 ถิ่นมนต์พระสงฆ์มาเทศนา ๓ รูป แลตั้งเรื่องตั้งคายนา พระสงฆ์สดุดีเต็ม
 ที่ ๕๐๐๐ เท่าพระสงฆ์ในประณตสังคีติ ให้ทำท่าย่างตั้งคายนาเพื่อให้
 เจริญศรัทธาเลื่อมใสของคน ทำเท่านั้นเป็นอันยากอยู่ จึงย่อลงมาอีก
 ถัดพระสงฆ์คงไว้แต่ร้อยละ ๕ รวมเป็น ๒๕ รูปขึ้นเป็นแบบ ครั้นต่อมา
 ก็ถือเสียว่า ใครนิมนต์พระมาเทศนาและสดุดีเช่นนั้นชื่อว่าได้ทำตั้งคายนา
 ยกพระศาสดา ซื่ออันใด เรื่องก่อกษัตริย์เล่าก็จะเป็นเช่นนั้น ในคัมภีร์
 ปฐมมณฑลปาฐกถา แลตั้งเรื่องพระเจ้าโอกัมหาราชว่า ทรงพระราช
 ศรัทธาในพระพุทธศาสดา โปรดให้สร้างวิหารพร้อมด้วยพระเจดีย์ใน
 พระราชอาณาเขตนับได้ ๘๔๐๐๐ เท่าพระธรรมวินัย อาศัยเรื่องนั้นผู้
 ยากจะทำให้เท่านั้นบ้าง ทำด้วยถาวรวัตถุไม่ได้ จึงย่อลงมาเป็นก่อกด้วย
 ทราย ซื่อที่ก่อกด้วยทรายนั้นถึงว่าไม่มั่นคง เมื่อทำลายแล้วก็เปลี่ยน
 คือใช้ผสมกับปูนใช้ทำถาวรวัตถุ หรือถมพนธ์ จะก่อกให้ครบ ๘๔๐๐๐ ก็ยัง
 ต้องลงทุนมาก จึงย่อลงมาตามกำลัง แต่เป็นแต่ที่อยู่ที่เพียง ๘๔๐๐๐ เท่านั้น
 เหมือนพระสงฆ์สดุดีเต็มที่เพียง ๕๐๐

ข้อ ๔ ซึ่งว่าในเรื่องเทศาภิบาลเดิมว่าพระอรุณเขตต์สถปมบิหาร ๕๐๐
 พระนทกสถปมบิหาร ๓๐๐ พระคยาถสถปมบิหาร ๒๐๐ ควรจะเป็น
 พันธามรูปทั้งอาจารย์ด้วย ส่วนในอาทิตตปริยายสูตรกัถ ในเรื่องพระพุทธ
 เจ้าเล็ดจเมื่องกบิลพัสดุ์กัถ ในเรื่องจาตุรงคสันนิบาตกัถ ว่าแต่พันถวน

จะเป็นพระอรหันต์พนกวณหรือพนด้ามรูปนั้น ขอน ในบัดนี้หาวรรคที่ว่า
 เกลือบคตุมอยู่ ในอรรถกถาถามหาวรรคก็มีได้ว่าไว้ เหมือนบริวารพระดำริ
 บุตรพระ ไมคคัตถานกว่า ๒๕๐ กับทั้งอาจารย์ควรจะเป็น ๒๕๒ รูป ครั้น
 เรียกกรรมกันหมคกว่าแต่ ๒๕๐ เช่นในเรื่องจาตุรงคคณินบาคนั้นเอง ว่าโดย
 ความเห็นก็แตกต่างกัน ถ้าจะวินิจฉัยตามที่มากกว่าแล้ว พระปฺราณชฎิต
 ทั้งอาจารย์ทั้งศิษย์เป็นแต่พนกวณเท่านั้น

รับพระราชทานถวายเป็นวิสัชนาในพระราชปจนา & ข้อตามสติปัญญา
 ยุติแต่เท่านั้น

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

สำนักหอสมุด



สำนักหอสมุด

